

UČIMO SA DECOM

UČIMO SA DECOM

**PRIMERI DOBRE PRAKSE U RADU SA DECOM
U OKVIRU PROJEKTA
„NASTAVNICI I STUDENTI-VOLONTERI ZA BOLJE
OBRAZOVNE ISHODE ROMSKE DECE“**

Niš, 2020.

Pripremi ove publikacije doprineli su: prof. dr Gordana Đigić, Tamara Simonović, Nataša Mladenović, Nikola Pavlović, Nikola Blagojević, Miljan Okiljević, Katarina Mitrović, Kristina Đorđević, Miona Bogdanović, Tamara Gašić, Slavica Ilić, Jovana Đokić, Jana Salijević, Tamara Trajković, Anđela Grozdanović, Ajša Alić, Aleksandra Azirović.

Publikacija „Učimo sa decom“ nastala je u okviru projekta „Nastavnici i studenti-volonteri za bolje obrazovne ishode romske dece“ koji finansira Fond za obrazovanje Roma, a sprovodi Grupa za decu i mlade „Indigo“. Sadržaj i stavovi u ovoj publikaciji ne izražavaju nužno stavove Fonda za obrazovanje Roma.

Sadržaj

Uvod	5
Struktura i organizacija rada sa decom	7
Pružanje dodatne obrazovne podrške deci	13
Metode podrške deci koja rade po IOP-u	20
Podrška deci u nadoknađivanju propuštenih nastavnih sadržaja	25
Podsticanje učešća dece u procesu učenja i razvoja interesovanja ..	32
Rad na podizanju samopouzdanja i učenju veštine javnog nastupa	38
Rad na povećanju motivacije za učenje i lični razvoj	44
Svakodnevne aktivnosti u službi učenja i razvoja	53
Rad na promovisanju pozitivnih oblika ponašanja i nenasilne komunikacije	61
Umesto zaključka	75

Ova publikacija nastala je u okviru projekta „Nastavnici i studenti-volonteri za bolje obrazovne ishode romske dece“. Projekat je tokom školske 2019/2020. godine realizovala Grupa za decu i mlade „Indigo“ u saradnji sa OŠ „Sreten Mladenović Mika“ i Filozofskim fakultetom u Nišu, a uz podršku Fonda za obrazovanje Roma. Problem koji je inicirao realizaciju ovog projekta su slaba obrazovna postignuća romskih učenika od petog do osmog razreda osnovne škole.

Osnovna ideja ovog projekta je obezbeđivanje podrške učenicima romske nacionalnosti, ali i drugima kojima je potrebna podrška u učenju, kako bi se njihova obrazovna postignuća poboljšala.

Jedna linija podrške bila je ona koju su deci pružali nastavnici u školi kroz formalno obrazovanje. Ta podrška je podrazumevala mere poput individualizacije nastave, izrade i realizacije individualnih obrazovnih planova i njihove revizije, uključivanja dece u dopunsku nastavu, slobodne aktivnosti. Za pružanje podrške deci u školi odgovorni su bili odeljenske starešine, predmetni nastavnici i pedagoški asistent, a pored rada sa decom, važna je bila i komunikacija sa roditeljima, odnosno porodicom. Prema izveštajima nastavnika, najbolje su napredovala deca sa čijim roditeljima su nastavnici imali dobru saradnju.

Druga linija podrške deci bila je ona koja je organizovana u Društvenom centru koji se nalazi u blizini naselja iz koga su deca koja pohađaju ovu školu. U Društvenom centru su deci podršku pružali studenti Filozofskog fakulteta u Nišu, koji su bili angažovani kao volonteri. Studenti-volonteri radili su zajedno sa edukatorom i supervizorom, saradnicima Grupe za decu i mlade „Indigo“ iz Niša, koji već imaju bogato iskustvo u pružanju različitih vidova podrške deci i mladima iz marginalizovanih grupa, pa i iz romske zajednice.

Volonteri su sa decom realizovali dve vrste aktivnosti.

Jedna vrsta aktivnosti predstavljala je pomoć deci u učenju školskih predmeta i izradi domaćih zadataka, kao i u nadoknađivanju propuštenih nastavnih sadržaja.

Druga vrsta aktivnosti nije bila tako očigledno povezana sa školskim učenjem, ali nikako nije manje važna. Radi se o aktivnostima koje su kod dece podsticale motivaciju za učenje, koje su doprinosile jačanju njihovog samopouzdanja, usvajanju poželjnih oblika ponašanja i navika, stavova i mišljenja, ali i razvoju nekih opštih veština od značaja za školsko učenje i za svakodnevni život. Prema iskustvima iz realizacije ovih aktivnosti, pored toga što su deci na drugačiji, zanimljiv način omogućavale da utvrde neke sadržaje koje uče u školi, posebna vrednost ovih aktivnosti je u tome što su često otklanjale ili ublažavale probleme koji su deci predstavljali prepreku za napredovanje u školskom učenju (nisko samopouzdanje, nepovoljna slika o sebi, niska motivacija za učenje, nejasni ciljevi, nejasna slika o sopstvenim interesovanjima, slabo razvijene socijalne veštine, problemi u ponašanju). Tako su i ove aktivnosti, iako se nisu direktno bavile školskim lekcijama iz određenih predmeta, ipak značajno doprinele tome da deca bolje napreduju u učenju i ostvare bolji školski uspeh. U ovoj publikaciji prikazane su upravo takve aktivnosti.

Aktivnosti na pružanju podrške deci prikazane su tako da se može razumeti potreba na koju su te aktivnosti odgovarale, prikazan je tok aktivnosti i način učešća dece u njima, sa osvrtom na ostvarene rezultate. Svi oni koji su učestvovali u realizaciji opisanih aktivnosti sa zadovoljstvom dele svoja iskustva iz rada sa decom kroz ovu publikaciju, verujući da će ova iskustva biti podsticaj za osmišljavanje novih podrški deci koja su učestvovala u ovom projektu ili da će predstavljati dobru polaznu osnovu za pružanje slične podrške nekoj drugoj deci.

Prof. dr Gordana Đigić
Filozofski fakultet u Nišu

Struktura i organizacija rada sa decom

Od svog osnivanja, Grupa za decu i mlade „Indigo“ pruža obrazovnu podršku deci i mladima iz marginalizovanih grupa, naročito onima koji su u riziku od ranog napuštanja škole. Podrška se sastoji od identifikacije i sagledavanja obrazovnih potreba; pomoći u učenju; obezbeđivanja školskog pribora i udžbenika; informisanja dece i roditelja o mogućnostima koje pruža obrazovanje, kao i o pravu na pristup sistemu obrazovanja; asistencije prilikom upisa, kao i prilikom ostvarivanja prava na besplatne udžbenike, stipendije i ostale vidove podrške u obrazovanju. Osim toga, Indigo se bavi i zaštitom dece, kao i unapređenjem uslova za njihovo odrastanje i razvoj. Pružamo podršku i roditeljima, tako što ih savetujemo i osnažujemo u roditeljskoj ulozi.

Društveni centar, koji se nalazi u ul. Dušana Popovića bb, u Nišu, prostor je u kome radimo sa decom, mladima i roditeljima iz okruženja, a naročito iz naselja Crvena Zvezda, od 2013. godine.

Misija centra: otvoren je za različite ljude i podržava sve ideje koje u dobroj atmosferi i kroz zajednički rad doprinose razvoju dece, pojedinaca i lokalne zajednice.

Vizija centra: timskim radom i uz umrežavanje svih institucija i lokalne zajednice animirati i aktivirati različite učesnike kako bi se aktivno uključili u rad Društvenog centra.

Pratimo obrazovanje više od 100 dece iz naselja Crvena Zvezda, uključujući decu predškolskog uzrasta, kao i učenike osnovne i srednje škole. Očekujemo i nadamo se upisu prvog učenika na visoko obrazovanje. Saradujemo sa zdravstvenim medijatorkama, Domom zdravlja, Centrom za socijalni rad, Predškolskom ustanovom „Pčelica“, OŠ „Sreten Mladenović Mika“, OŠ „Njegoš“, srednjim školama, Filozofskim fakulte-

tom u Nišu, organizacijama civilnog društva, lokalnom samoupravom i drugim akterima na unapređenju uslova za rast i razvoj dece, na poboljšanju obrazovnih ishoda dece i mladih i na razvoju lokalne zajednice.

U cilju daljeg poboljšanja rezultata obrazovanja romske dece, učenika starijih razreda osnovne škole, od 1. septembra 2019. do 31. jula 2020. godine, sproveli smo projekat „*Nastavnici i studenti-volonteri za bolje obrazovne ishode romske dece*“, uz podršku *Fonda za obrazovanje Roma*. Aktivnosti u okviru ovog projekta bile su usmerene na:

- pružanje individualizovane obrazovne podrške romskoj deci, u saradnji aktera formalnog i neformalnog obrazovanja, i
- kreiranje modela za unapređivanje profesionalnih kompetencija za individualizovanu obrazovnu podršku romskoj i drugoj marginalizovanoj deci kroz saradnju aktera iz osnovnog, visokog i neformalnog obrazovanja.

Naši partneri na projektu bili su Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu i Osnovna škola „Sreten Mladenović Mika“ iz Niša.

Indigo je započeo saradnju sa Filozofskim fakultetom još 2017. godine, potpisivanjem Ugovora o saradnji, koji omogućava studentima psihologije da obave studentsku praksu i istraživanja u našoj organizaciji. Osim toga, naši saradnici redovno predstavljaju programe i aktivnosti Indiga studentima Filozofskog fakulteta, na departmanima za psihologiju i socijalnu politiku i socijalni rad. Najveći broj volontera naše organizacije dolazi sa Filozofskog fakulteta.

Zbog svega toga smo i ovoga puta objavili poziv za volontiranje u okviru projekta u saradnji sa Filozofskim fakultetom. Sa Kancelarijom za razvoj karijere i podršku studentima Filozofskog fakulteta utvrdili smo proces i kriterijume za izbor studenata-volontera. Glavni kriterijumi za izbor volontera bili su: motivacija za učešće u programu; prethodno volontersko iskustvo, posebno u radu sa decom iz marginalizovanih grupa; mogućnost angažovanja 10 sati nedeljno; spremnost za obavljanje prakse u okviru programa. Izabrali smo 10 studenta sa departmana za psihologiju, pedagogiju, socijalni rad, srpski jezik i sociologiju i 28.

oktobra 2019. godine smo održali trening za volontere. Volonterima smo predstavili našu organizaciju, Društveni centar, projekat, aktivnosti, prava i obaveze volontera. Predstavili smo i načine supervizijske podrške i Pravilnik o zaštiti dece i ostalih učesnika programa od nasilja. Ispitali smo i potrebe volontera za podrškom i utvrdili smo raspored volontiranja. Nakon toga, 10 studenata sa Filozofskog fakulteta potpisalo je ugovore o volontiranju i izjave o upoznatosti sa Indigovim Pravilnikom o zaštiti dece i ostalih učesnika programa od nasilja.

Indigo je sa OŠ „Sreten Mladenović Mika“ potpisao ugovor o saradnji kojim smo predvideli uključivanje 15 nastavnika iz OŠ „Sreten Mladenović Mika“ i 10 studenata-volontera u realizaciju projekta; obezbeđivanje individualizovane obrazovne podrške romskoj i drugoj marginalizovanoj školskoj deci; kontinuiranu komunikaciju i razmenu; zajednički trening „Nastavnici kao nosioci kvalitetnog obrazovanja za svu decu“ i sastanke nastavnika i volontera; kao i zajednički rad na samoproceni i stvaranju modela za unapređivanje profesionalnih kompetencija za individualizovanu obrazovnu podršku romskoj i drugoj marginalizovanoj deci.

U Društvenom centru, kao i ranijih godina, nastavili smo da pružamo pomoć u učenju, uz angažman edukatora, supervizora i volontera. Edukator dobro poznaje decu i njihove porodice, kao i potrebe za podrškom. U kontaktu je sa nastavnicima i pedagoškim asistentom iz škole. Kada deca dođu u Društveni centar da dobiju pomoć u učenju, edukator formira grupe za učenje, u zavisnosti od predmeta iz koga se pruža podrška, uzrasta, nivoa znanja, afiniteta i stilova učenja deteta. Osim grupnog, to može biti i individualni rad sa detetom. Edukator daje instrukcije i zaduženja studentima-volonterima, koji, uz praćenje od strane edukatora i supervizora, pružaju deci podršku u učenju. Supervizor prati angažman studenata-volontera kroz individualne i grupne konsultacije. Sastanci edukatora, supervizora i volontera održavaju se obično jednom mesečno. Zajednički se prati napredak dece i planiraju se dalje aktivnosti. Studenti-volonteri aktivno su uključeni u proces pripreme i planiranja aktivnosti. Daju predloge za naredne aktivnosti i, uz konsultacije sa supervizorom i edukatorom, pripremaju se za pružanje podrške; biraju i kreiraju odgovarajuće materijale za učenje; pripremaju

edukativne i psihosocijalne radionice i druge aktivnosti koje doprinose rastu i razvoju dece i poboljšanju ishoda njihovog obrazovanja.

U OŠ „Sreten Mladenović Mika“, 16. i 17. novembra 2019. godine, organizovali smo dvodnevni seminar „*Nastavnici kao nosioci kvalitetnog obrazovanja za svu decu*“, koji je akreditovan odlukom Ministra prosvete broj 611-00-00525/2017-03. Seminar je pohađalo 13 studenata-volontera, 13 nastavnika i 5 saradnika Indiga. Svi učesnici dobili su sertifikat. Cilj seminara je bio da se stvori zajedničko razumevanje o viziji, teoriji i konceptu inkluzivnog obrazovanja, kao i o zajedničkom radu na njegovoj implementaciji na nacionalnom, školskom i odeljenskom/grupnom nivou. Ovaj seminar je bio i prilika da se volonteri i nastavnici bolje upoznaju i započnu komunikaciju i razmenu o podršci koju pružaju učenicima koji su uključeni u projekat.

Seminar „Nastavnici kao nosioci kvalitetnog obrazovanja za svu decu“

Održali smo i dva sastanka saradnika, studenata-volontera i nastavnika. Sastanke je vodila prof. dr Gordana Đigić sa Departmana za psihologiju Filozofskog fakulteta u Nišu, nastavnik na predmetima koji pripadaju oblasti psihologije obrazovanja. Ona je i jedan od autora i trenera na seminaru „*Nastavnici kao nosioci kvalitetnog obrazovanja za svu decu*“.

Prvi sastanak smo održali 28. novembra 2019. godine u OŠ „Sreten Mladenović Mika“. Na ovom sastanku, volonteri i nastavnici su razmenili informacije, znanja i iskustva u radu sa decom i zajednički planirali dalju obrazovnu podršku. Kreirali smo i alat za razmenu podataka o podršci koju deca dobijaju u školi i u Društvenom centru i o njihovim potrebama i napretku, kao i alat za dokumentovanje primera dobre prakse u pružanju individualizovane obrazovne podrške. Razgovarali smo i o napretku dece i mogućim oblicima podrške pojedinačnoj decu kroz saradnju nastavnika i volontera.

Drugi sastanak smo održali 11. februara 2020. godine u Društvenom centru. Razgovarali smo o svakom detetu koje smo pratili, kao i o njegovom napretku u učenju i u komunikaciji. Razgovarali smo i o saradnji između volontera i nastavnika. Pričali smo i o dodatnim aktivnostima u školi u okviru jednosmenske nastave i o mogućnosti da deca i volonteri učestvuju u tim aktivnostima. Predstavili smo i plan radionica i aktivnosti sa decom tokom zimskog raspusta, u cilju obnavljanja i utvrđivanja stečenog znanja, kao i kvalitetnog provođenja slobodnog vremena.

Nakon proglašenja epidemije COVID-19, od marta 2020. godine, saradnja na realizaciji projekta je intenzivirana, naročito u cilju uključivanja sve dece u on-line nastavu i učenje. Radili smo na utvrđivanju stanja i potreba dece i njihovih porodica u novonastaloj situaciji. Utvrdili smo da oko 45% dece uključene u projekat ne poseduje odgovarajuću opremu i/ili internet koji su neophodni za on-line učenje. Takođe, utvrdili smo da su skoro sve porodice dece pogođene proglašenjem epidemije i uvođenjem vanrednog stanja, jer su roditelji izgubili prilike ili su sprečeni da rade zbog opasnosti od zaraze i ograničavanja kretanja. Zahvaljujući posvećenosti i profesionalnosti, uz ulaganje ogromnog truda, osluškivanje potreba dece i porodica i obezbeđivanje fleksibilne podrške donatora, uspeli smo da za kratko vreme osmislimo i primenimo model on-line podrške u učenju, uz stalnu komunikaciju i razmenu informacija sa nastavnicima i pedagoškim asistentom OŠ „Sreten Mladenović Mika“. Osim nastavnika, saradnika i volontera, u pružanje podrške bili su veoma uključeni i roditelji, ali i mladi iz naselja Crvena Zvezda, koji su bili na raspolaganju kako za tehničku podršku deci i roditeljima, tako i za pomoć u učenju, ohrabrivanje dece i svakodnevnu komunikaciju sa svim akte-

rima. Posebnu zahvalnost dugujemo odgovornim i posvećenim studentima-volonterima koji su pokazali visoku empatiju i profesionalnost, a pogotovu privrženost deci i ishodima na kojima smo zajednički radili. Zahvaljujući njihovom doslednom i podržavajućem angažmanu, sva deca uključena u projekat uspešno su završila školsku godinu.

Pružanje dodatne obrazovne podrške deci

Obrazovanje ima značajnu funkciju u svakom društvu, a istovremeno edukacija i učenje imaju veliki značaj i za svakog pojedinca u gotovo svim sferama života. Imajući u vidu važnost obrazovanja, glavni zadatak Društvenog centra koji vodi Grupa za decu i mlade „Indigo“, ogleda se u pružanju pomoći u učenju svoj deci koja žive u okruženju Centra, a kojoj je takva pomoć potrebna. Većina dece koja dolaze u Centar su romske nacionalnosti i susreću se sa poteškoćama u učenju. Zastoji koji iz ovoga proizilaze stvaraju brojne poteškoće, dovode do pada motivacije, nagomilavanja gradiva, pada samopouzdanja, pa i do napuštanja škole.

Edukatori i volonteri Društvenog centra, u saradnji sa nastavnicima OŠ „Sreten Mladenović Mika“, rade na unapređenju obrazovanja i poboljšanju obrazovnih ishoda ove dece. Kroz formalne i neformalne obrazovne aktivnosti, nastavnici, edukatori i volonteri pomažu deci u učenju i izradi domaćih zadataka, motivišu ih za nastavak obrazovanja i postizanje boljih rezultata i nastoje da jačaju njihovo samopouzdanje.

Rad sa decom u Društvenom centru organizuje se svakog radnog dana, u trajanju od tri sata, tokom popodneva, nakon što se deca vrate iz škole. Prva četiri radna dana predviđena su za učenje i pisanje domaćih zadataka, dok je poslednji radni dan u toku nedelje posvećen radionicama i drugim neformalnim obrazovnim i psihosocijalnim aktivnostima, kako zabavnog, tako i edukativnog karaktera.

Edukator je prisutan svakog dana i, u dogovoru sa koordinatorom i supervizorom projekta, planira aktivnosti koje dalje osmišljava i sprovodi u dogovoru sa volonterima i decom. Na raspolaganju je deci jednako kao i volonteri i na prvoj je liniji rada i osluškivanja potreba i dece i volontera.

Supervizor je u stalnom kontaktu i sa edukatorom i sa volonterima, dostupan za sve nedoumice i savete. Osluškuje potrebe volontera i dece i deluje kroz individualni i grupni savetodavni rad sa volonterima.

Takođe, sve vreme prati motivaciju i angažman volontera i nastoji da ih poboljša i unapredi, vodeći ove mlade ljude ka planiranom ishodu – sticanju i unapređenju kompetencija za rad sa decom iz marginalizovanih grupa.

Pružanje pomoći u učenju u Društvenom centru

Svaki volonter radi sa manjom grupom dece (dvoje ili troje dece), što omogućava bolje praćenje i prilagođavanje rada individualnim potrebama dece, bolje poznavanje afiniteta i potreba dece, kao i veću posvećenost. Osim rada koji je usmeren na pružanje pomoći u učenju, svaki volonter ima na umu postojanje kako emocionalnog, tako i socijalnog aspekta života svakog deteta. Pre nego što počnu da pomažu deci u učenju, volonteri uvek prvo neformalno razgovaraju sa decom i kroz neobaveznu komunikaciju razmenjuju informacije o tome šta su radili tokom dana, kako se osećaju, da li im se dogodilo nešto što bi voleli da podele... Ukoliko primete promenu raspoloženja deteta, ukoliko im se dete poveri da se ne oseća dobro, da se njemu ili nekome bliskom njemu nešto značajno dogodilo, uvek se ostavi prostora za psihosocijalnu ili neku drugu vrstu podrške potrebnu detetu. Volonteri ne dele sa drugom decom sadržaj koji im je određeno dete poverilo, već sa edukatorom i supervizorom razmenjuju informacije i dobijaju smernice za dalji rad sa

detetom. Ukoliko je potrebno, koordinator projekta, u saradnji sa koordinatorom programa, odlučuje o daljim koracima vezanim za detetovu situaciju i njegov najbolji interes. Pored toga što se detetu pomaže da se izbori sa poteškoćama, jača se i njegova rezilijentnost, a na ovaj način gradi se i poverenje koje je osnov za bilo kakvu dalju intervenciju.

Edukator i volonteri, uz podršku supervizora, osmišljavaju i druge aktivnosti koje doprinose socijalizaciji, pravilnom razvoju dece u emocionalnom i kognitivnom domenu, jačanju motivacije za učenje i razvoju samopouzdanja dece. Radionice i teme radionica se osmišljavaju na osnovu potreba dece i zapažanja edukatora i volontera o oblastima i sferama u kojima se primećuje odsustvo ili manjak veština i kapaciteta dece. Organizovali smo radionice o vršnjačkom nasilju, neverbalnoj komunikaciji, ali i one koje su bile usmerene na podizanje samopouzdanja dece, kao što je radionica „Deca nastavnici romskog jezika“. Realizovane su i aktivnosti zabavnog karaktera, zasnovane na interesovanjima dece (npr. radionica o Turskoj, takmičarsko kuvanje itd.).

U novonastaloj situaciji pandemije Korona virusa i zbog proglašenja vanrednog stanja, pružanje podrške deci preusmereno je na on-line načine rada. Edukator i volonteri pružali su podršku deci dva puta nedeljno, u trajanju od tri sata, u skladu sa rasporedom časova na RTS-u i školskim obavezama. Edukator i svaki volonter bili su zaduženi za grupu dece iz istog odeljenja, što je jedna od prednosti on-line načina rada. Volonteri su u kontinuitetu pratili istu grupu dece i na taj način ih još bolje upoznavali i podršku dodatno prilagođavali potrebama svakog deteta pojedinačno. Takođe, deca su još bolje upoznala volontere i uspostavila bolji odnos i komunikaciju sa njima.

Kontakt sa decom se ostvarivao uglavnom preko Viber aplikacije, telefonskih i video poziva. Svaki volonter je u dogovorenom terminu kontaktirao svu decu iz svoje grupe. Ukoliko neko dete ne bi odgovorilo na poziv, volonter bi ponovo pokušao kasnije, dok ne bi ostvario komunikaciju. Nakon što dete završi domaći zadatak, šalje fotografije urađenih domaćih zadataka volonteru, kako bi proverio domaći. Ukoliko dete ima poteškoće da uradi domaći zadatak, volonter koristi video poziv kako bi postupno sa detetom radio na zadatku, ili, ukoliko ostvarivanje video poziva nije moguće, objašnjava telefonskim pozivom, fotografisanjem

pojedinačnih koraka i objašnjavanjem svakog zadatka korak po korak. Ako dete ima tehničke probleme da pošalje domaći zadatak nastavniku, volonter bi to uradio umesto deteta.

*Pružanje on-line podrške
u učenju*

Takođe, u naselju u kome deca žive, angažovali smo tri učenika srednje škole koji su pomagali roditeljima i deci oko povezivanja na internet, instaliranja aplikacija, preuzimanja materijala sa on-line platformi i korišćenja telefona ili tableta, kao i oko slanja domaćih zadataka nastavnicima. Osim toga, ovi mladi ljudi pomagali su i oko održavanja kontakata sa decom koja zbog siromaštva nisu imala pristup on-line alatima za učenje. Takva deca dobijala su štampane materijale za učenje od nastavnika, tako što su roditelji preuzimali materijale u školi. Deca su prorađivala ove materijale sa mladima iz naselja i volonterima, tako što su volonteri putem video-poziva bili u kontaktu kako sa mladima iz naselja, tako i sa ovom decom.

Eduikator je redovno bio u kontaktu sa decom s jedne strane, ali i sa nastavnicima i pedagoškim asistentom iz OŠ „Sreten Mladenović Mika“, sa druge strane. Ovi kontakti naročito su bili važni kada su u pitanju deca koja nisu imala pristup on-line učenju. Izveštavali su decu o svim bitnim informacijama koje se tiču pružanja podrške i dostupnosti volontera i bili su svakodnevno dostupni za dodatne vidove podrške. Projektna koordinatorka i supervizorka bile su na raspolaganju svima za konsultacije, davale su preporuke i savete volonterima i edukatorima za rad sa decom, u vezi sa korišćenjem alata za učenje, kao i u vezi sa pružanjem psihološke podrške deci.

Volonteri su na nedeljnom nivou izveštavali o radu sa decom. Beležili su podatke o tome ko je tražio pomoć, iz kojih predmeta i na koji

način je pružena podrška. Projektna koordinatorka i supervizorka su svakodnevno pratile rad edukatora i volontera i davale sugestije i preporuke za dalje korake u radu sa decom. Sugestije i preporuke su uglavnom bile usmerene na pomoć volonterima kako da uspostave bolju komunikaciju sa decom i bolju saradnju sa članovima porodice, kako bi i oni učestvovali i pomogli deci oko školskih obaveza; kako i na koji način najbolje motivisati decu da rade i na vreme ispunjavaju svoje obaveze itd.

Razredne starešine i predmetni nastavnici su bili u stalnom kontaktu sa edukatorom i volonterima, što je omogućilo kvalitetniju pomoć deci. Svaki volonter je bio deo on-line grupe za određeni predmet, gde nastavnik postavlja domaće zadatke i materijale za učenje i gde komunicira sa decom. Volonteri su preko ovih grupa mogli da saznaju šta deca imaju za domaći zadatak, koje lekcije su prelazili, kao i da prate napredak svakog deteta, što je dosta olakšalo rad sa decom. Takođe, volonteri su se, zahvaljujući ovim grupama i komunikaciji sa nastavnicima, unapred pripremali, kako bi deci što bolje pomogli u učenju.

Vreme provedeno u on-line radu sa decom nije bilo isključivo posvećeno pisanju domaćih zadataka. Period u kome smo se svi nalazili bio je izazovan i za nas i za decu sa kojom radimo, kao i za njihove porodice. Mnogi od njih su, zbog dodatno izmenjenog načina života i epidemije koja vlada, bili uplašeni, zbunjeni ili su razvili neki drugi mehanizam nošenja sa ovom situacijom. Poslovi njihovih roditelja (ukoliko su ih imali) trpeli su zbog situacije koja nas je zadesila, tako da neki od njih nisu imali da se prehrane ili su im isključili struju, a od početka ograničenja kretanja vrlo često svi članovi porodice boravili su svi zajedno u jednoj prostoriji. Sve su to bili uslovi u kojima je izuzetno teško biti produktivan i skoncentrisan. Zbog toga, tokom on-line podrške, volonteri su osluškivali decu i njihove potrebe i posvetili pažnju razgovoru sa njima, slušanju, jačanju njihove rezilijentnosti. Svaki put tražili bi i nalazili način kako da ih oraspolože, našale se sa njima, odigraju neku igru ili osmisle i izvedu bilo koju rasterećujuću aktivnost na početku ili na kraju pružanja podrške. Nije postojao propisan način ili uputstvo kako to treba da izgleda. Oslanjali su se na prethodno iskustvo u radu sa decom, sopstvenu kreativnost i spontanost. To su deca uvek rado prihvatila. Ukoliko bismo primetili nešto što smatramo da nije uobičajeno (npr. jako dugo prisutno osećanje

tuge kod deteta, ili nam se dete poverilo da tata zlostavlja mamu u ovakvim uslovima, ili smo bili svedoci svađe/nasilja u toku razgovora sa detetom), obavestavali smo koordinatora projekta o tome i, nakon sagledavanja situacije, reagovali bismo u skladu sa najboljim interesom deteta i njegove porodice. U uslovima epidemije, posebno je bilo značajno to što su edukator i volonteri pružali pravovremene i pouzdane informacije o virusu, načinu prevencije i higijeni. Sve ovo je doprinelo redukciji stresa i napetosti.

Volonteri su razgovarali i sa roditeljima kojima je takođe bila potrebna emocionalna podrška. Mnogi roditelji su bili zabrinuti za svoju decu i njihov školski uspeh. Neki su smatrali da nisu dovoljno kompetentni da sami pomognu deci u učenju, dok su drugi imali problema da podstaknu decu da rade više. Edukator i volonteri bi saslušali roditelje, pružali podršku i davali savete.

Rezultati pružanja podrške

Rad dece se svakodnevno pratio i težilo se postizanju boljih rezultata. Varijacije u napretku dece postoje, ali ono što je od presudnog značaja jeste da je napredak, makar bio i minimalan, značajan za svako pojedinačno dete. Pogodna klima poverenja koja postoji među volonterima i decom, aktivno učenje, međusobno slušanje, dogovaranje i pružanje emocionalne podrške značajno su doprineli napretku. Pored toga što su stekla nova znanja, deca su vremenom ojačala i svoje samopouzdanje, motivisanost, poboljšali komunikacijske i socijalne veštine.

Jedan od primera jeste učenica sedmog razreda, kod koje je postojala izvesna motivacija za učenje, redovno je učila i radila domaće zadatke, ali problem su predstavljali anksioznost i trema u situacijama kada je trebalo da svoje znanje predstavi i na času. Radili smo planski i sistematski na otklanjanju treme. Objasnili smo da ona nije jedina koja ima taj problem, da nije strašno, niti sramota ako nešto pogreši, kao i da će, što više radi na postizanju promene, u tome i uspeti. Kroz rad se izlagala za nju izazovnim situacijama, ali počevši od najmanje izazovne, ka sve izazovnijim, prevladavajući na taj način svoju nesigurnost. Nakon svakog uspešnog koraka bila bi nagrađivana pohvalama i u Društvenom

centru i u školi, što je razuslovalo njene strahove i učvrstilo nove, poželjne oblike ponašanja.

Još jedan primer jeste učenik koji nije redovno dolazio u Društveni centar, ali tokom pružanja on-line podrške, zahvaljujući stalnom podstreku volontera, komunikaciji i individualnom radu, dečak je značajno povećao interesovanje za učenje. Naime, radi se o dečaku koji je u osmom razredu osnovne škole, ostvaruje loš uspeh i pokazuje probleme u ponašanju. Tokom boravka u Društvenom centru, manifestovao je hiperaktivnost, impulsivnost, manjak koncentracije i nemogućnost ostvarivanja kontinuiranog kontakta i rada sa volonterima. Pritom, njegovi dolasci u Društveni centar bili su retki. Na naše i iznenađenje nastavnika iz škole, od kada je proglašeno vanredno stanje, tokom on-line rada sa decom, on se rado odazivao na pozive volontera, pokazivao je spremnost da izvršava obaveze i zadatke (dobijao je posebne materijale, pošto radi po IOP-u), kao i da saraduje i razgovara sa volonterima i o svojoj svakodnevnici. Pohvaljen je i od strane saradnika i volontera Društvenog centra, kao i od strane nastavnika iz škole.

Ovi primeri nam svedoče da je nekoj deci više prijao rad uživo, u Društvenom centru, dok je nekoj drugoj deci bilo prijatnije i bolje dok su radili sa volonterima on-line, jedan na jedan. Ono što su i sami volonteri zaključili je da su deca kojoj je više prijala on-line podrška bila upravo deca sa kojima je bilo potrebno raditi jedan na jedan i u Društvenom centru, ali vrlo često, zbog velikog broja dece, a manjeg broja volontera, to nije bilo moguće, pa je značajniji napredak u radu uživo sa njima izostajao. Ekstravertna deca, kao i deca sa boljim porodičnim prilikama i većim vrednovanjem obrazovanja od strane članova porodice, bolje su se snalazila i nalazila su načine da, uz adekvatnu motivaciju, dobiju maksimum od obe vrste podrške i postignu dobre rezultate. Rad sa povučenom, tihom, introvertnom decom bio je teži u smislu potrebe za konstantnim motivisanjem na aktivnost, ali udruženim snagama volontera, porodice i škole, rezultati nisu izostali ni kod ove dece. Sva deca koja su dobijala podršku uspešno su završila razred.

Metode podrške deci koja rade po IOP-u

Deca koja se obrazuju po individualnom obrazovnom planu (IOP) jesu deca koja imaju teškoće u učenju (zbog specifičnih smetnji u učenju ili problema u ponašanju i emocionalnom razvoju); imaju smetnje u razvoju ili invaliditet (telesne, motoričke, čulne, intelektualne ili smetnje iz spektra autizma); potiču, odnosno žive u socijalno nestimulativnoj sredini (socijalno, ekonomski, kulturno, jezički siromašnoj sredini ili dugotrajno borave u zdravstvenoj ili socijalnoj ustanovi); ili iz drugih razloga ostvaruju pravo na podršku u obrazovanju.¹ Upravo deca koja žive u nestimulativnoj sredini su ona sa kojom su volonteri imali prilike da rade na ostvarivanju njima prilagođenog ili izmenjenog programa nastave i učenja. Puno je faktora koji otežavaju primenu IOP-a. Neke od njih pokušali smo da prevaziđemo pružanjem podrške ovoj deci u sklopu aktivnosti u Društvenom centru.

Sam početak rada sa decom koja rade po IOP-u nije bio nimalo lak. Međutim, uz puno vere da je do napretka moguće doći, hrabro smo krenuli u novu školsku godinu. Neka od prvih zapažanja volontera bila su sledeća: najveće poteškoće su se ogledale u manjku ili potpunom izostanku motivacije za učenje i školski rad. Odustajanje od rada se dešavalo prebrzo i prelako. Naime, deca se oseće kompetentnom kada uspešno urade neki zadatak, što im automatski daje vetar u leđa za nastavak i dalji rad. Međutim, kada se nađu i pred najmanjom preprekom, ona odustaju od učenja. Zato se najčešće "hvataju" za stvari koje su već savladala, a iz straha od neuspeha uzdržavaju se da krenu u savladavanje narednog zadatka. Takođe, greške shvataju katastrofalno. Sve to ukazivalo je na nisko samopouzdanje dece. S druge strane, kada urade neki zadatak uspešno, osmeh ne skidaju tako lako, što jasno ukazuje na to koliko je bilo važno ovoj deci omogućiti doživljaj uspeha.

¹ Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje (110-00-602/2018-04, od 18. jula 2018. godine)

Takođe, primećeno je da kod dece pretežno postoji odbojnost prema školi i negativno poimanje školskog rada, udžbenika, nastavnika, a često i drugih vršnjaka iz odeljenja. Ovo je volonterima bio jasan indikator da kod ove dece izostaje osećaj pripadnosti školskoj zajednici i instituciji. U školi nisu imali puno prilika da se osećaju vrednim i kompetentnim; zaostaju za svojim vršnjacima, znaju i umeju manje, a često su zbog toga bili i zadirkivani od strane vršnjaka, te ih prati osećanje inferiornosti u odnosu na drugu decu.

Na osnovu svega ovoga, može se reći da izostanak motivacije za učenje počiva na tome da su dve ključne potrebe dece vezane za njihov školski život i rad – potreba za kompetentnošću i potreba za prihvatanjem i uključenošću – bile nezadovoljene.

U skladu sa prethodno rečenim, sklonili smo u stranu imperativ savladavanja propisanih sadržaja (što je prednost neformalnog obrazovanja), a ciljevi pružanja podrške deci koja rade po IOP-u bili su nam, pre svega, promena stavova ove dece prema školi kao instituciji, kao i povećanje nivoa njihovog samopoštovanja i vere u sebe. Tek sa tako uklonjenim preprekama mogli smo da krenemo i u savladavanje sadržaja koji su u velikoj meri bili propušteni. Tokom celog perioda sprovođenja aktivnosti u Društvenom centru, primarno kroz rad „jedan na jedan“, pružali smo podršku ovoj deci. Međutim, mora se napomenuti da deca sa manjkom motivacije, koja imaju i slabije izgrađene radne navike, nisu redovno dolazila u Društveni centar, kao ni u školu, što je i dovelo do propuštanja sadržaja i, u krajnjoj liniji, do uvođenja IOP-a. Ovo je predstavljalo veliki problem, jer nam je za ostvarivanje bilo kakvih efekata bio potreban kontinuitet u radu. Zato smo metodom podsticanja, pre svega u vidu pohvala, individualnih i javnih, a takođe i putem dogovora i iskazivanjem poverenja u decu, pokušavali da izgradimo kod njih unutrašnju motivaciju i volju da redovno dolaze u centar i da redovno izvršavaju zadatke/obaveze koje dogovorimo tokom rada.

Tako smo, kako su nedelje prolazile, stalno učili od dece, isto kao što su i ona učila od nas. Postepeno smo učili koje dete zahteva kakav pristup i kakve poruke nose njihovi postupci, te kako da im pomognemo da svoje „kočnice“ prevaziđu, a svoje pozitivne postupke učvrste. Shvatili smo da im je, pre svega, potrebna prilika za afirmaciju i prilika da urade

ono što umeju i mogu. Kada naiđu na prepreku, potrebno je da im pružimo podstrek i ohrabrivanje, stavljajući im do znanja da su greške sastavni deo procesa učenja i da one nisu konačni rezultat koji je nemoguće promeniti. Takođe je bilo važno dati im vremena da steknu uvid u svoj rad, svoje postupke, a i vremena da se bore sa preprekama dok ne uspeju da ih prevaziđu.

Pružanje individualizovane podrške u učenju

Još jedna od odlika ove dece, prema zapažanju volontera, jeste stalno zahtevanje povratne informacije o svom radu, kao i traženje pažnje i potpunog posvećivanja, odnosno strogo individualizovan i individualni rad, što nije uvek bilo izvodljivo. U takvim situacijama, kada je zbog većeg broja dece bio neophodan istovremeni rad sa manjom grupom, primećeno je da se pojedina deca koja rade po IOP-u lako obeshrabre, pokazuju strah od ismevanja, stid da pokažu kako su uradili zadatak, kao i stid od druge dece što zaostaju, a ponekad je dolazilo i do revoltiranog napuštanja radne grupe. U ovim slučajevima pokušavali smo da dopremo do dece kroz individualni razgovor sa njima, u kojem smo nastojali da im objasnimo zašto je nemoguće raditi sa svakim posebno, kao i koje su prednosti rada u grupi (mogućnost da od druga iz grupe vide i nauče nešto što nisu znali, mogućnost da oni drugima

pokažu nešto što drugi ne znaju i sl.). Na kraju razgovora, uvek smo im ostavljali prostora da odluče i naprave sopstveni izbor, ali predočavajući im opcije koje slede za oba slučaja – i ako odaberu da nastave, i ako odluče da napuste rad.

Jasno je da u školi ova deca retko mogu dobiti ovakav individualni tretman, ali je činjenica da im je on potreban. Potrebno je približiti im svet učenja i školskog rada i truda, a ponajviše njihov značaj za život. Ovo se, kako pokazuje naše iskustvo, ne može postići samo prilagođavanjem i izmenom programa učenja. Potrebno je mnogo više truda i individualnog rada, razgovora, savetovanja, podstreka ovoj deci. Naučili smo da je važno da deca steknu poverenje u nas – njihove nastavnike, pomagače, jednom rečju – partnere u učenju, a to smo postizali tako što smo bili dosledni u svojim povratnim informacijama prema konkretnoj deci; naše ponašanje nije ni u kom trenutku bilo nepredvidivo, već su uvek znali da mogu da računaju na pomoć i razgovor. Takođe, jedna od najvažnijih preporuka koje se mogu izvesti iz rada sa ovom decom jeste da je potrebno biti uporan, jer oni to na početku neće biti. Važno je da budemo uvek tu, kako bismo ih pozvali i preveli u zonu narednog razvoja, važno je da ne odustajemo od pokušaja da motivišemo decu i da pritom imamo u vidu da je proces dolaženja do promena jedan dugotrajan proces. Takođe, važna pretpostavka za uspeh u radu sa ovom decom jeste zasnivanje zajedničkog rada na dogovoru. Dakle, ne treba im nametati obaveze, već im treba pružiti priliku da sami donose odluke u vezi sa svojim učenjem tog dana (recimo da li žele da rade prvo srpski ili matematiku, žele li pauzu odmah, ili duži rad, pa veću pauzu kasnije i sl.). Na kraju, možda najvažnije od svega što smo naučili radeći sa ovom decom jeste da je neophodno da im pružimo priliku i pomognemo da uvide zašto uče to što uče, zašto rade to što rade i kako će im to koristiti u životu, te da sami poželeva da preuzmu inicijativu u sopstvenom učenju (dakle, rad na njihovoj unutrašnjoj motivaciji i istrajnosti).

Kao najdelotvornije metode rada sa decom pokazale su se upravo one koje povezuju učenje sa igrom i zabavom. Kada je u pitanju učenje engleskog jezika, deci je najzanimljivije bilo kada su volonteri učili iste reči na romskom jeziku, pa se u „takmičenju“ vidi ko je usvojio više novih reči. Prilikom utvrđivanja azbuke, osmislili smo igru koja se zasniva na igri

memorije, s tim da treba da se poveže odgovarajuće slovo sa slikom predmeta čije je početno slovo isto (npr. slovo A sa sličicom automobila, aviona, slovo B sa sličicom balona...). Sličan princip koristili smo i u matematici, kod učenja množenja i deljenja. Ovde je bio cilj povezati činioce i tačan proizvod (npr. 4×6 povezati sa brojem 24). Najveći napor da nešto pročitaju ulažu takođe u igrama, od kojih je omiljena *igra crtanja* gde crtaju određeni predmet čiji su naziv pročitali sa kartice, te ostala deca pogađaju šta je u pitanju. Naravno, igra nije bila primarni oblik rada. Putem raznih igara saznali smo šta je deci potrebno i u kojoj meri, šta je to što ih motiviše, a šta je ono što ih sputava. Kasnije, igre su imale razne funkcije, u zavisnosti od toga šta je deci bilo potrebno, bilo da je to predah, podstrek ili neka vrsta „izduvnog ventila“.

Kako se period angažovanja u Društvenom centru približavao kraju, tako su volonteri imali sve više prostora da vrše refleksiju i samorefleksiju vezanu za rad sa ovom decom. Ono što se iznova javljalo kao pitanje jeste: da li bi ova deca uopšte radila po IOP-u kada bi i u svom porodičnom okruženju i u školi dobijala podršku kakvu dobijaju u Društvenom centru? Odgovor se sam po sebi nametao, te je to samo dodatno podsticalo napore volontera i svih drugih u Društvenom centru da, koliko je moguće, svojom podrškom kompenzuju izostanak adekvatne rane stimulacije. Intelektualni kapaciteti dece koja rade po IOP-u zbog nestimulativnih uslova u kojima odrastaju nisu ništa manji od kapaciteta njihovih vršnjaka koji rade po redovnom programu. Razlika je u tome što oni nisu imali prilike da koriste svoje kapacitete na isti način i tako razvijaju sposobnosti koje su neophodne za uspešno školsko učenje. U sredini u kojoj ova deca odrastaju i u načinu života koji vode ima značajno manje mesta za ostvarivanje vaspitno-obrazovnog rada, te su i dečji potencijali i kapaciteti ostali nedovoljno iskorišćeni, pa samim tim i manje razvijeni.

Podrška deci u nadoknađivanju propuštenih nastavnih sadržaja

Već tokom prvih sastanaka, kako sa nastavnicima OŠ „Sreten Mladenović Mika“, tako i sa učenicima, primećeno je i potvrđeno da znatan broj dece ima problem sa samostalnim pisanjem domaćih zadataka i savladavanjem gradiva. Kao glavni razlozi za to prepoznati su:

1. *Manjak samopouzdanja* – retko kada su deca pokazivala inicijativu da sama nešto kažu ili urade. Više je bila primetna bojazan da će nešto pogrešiti, da će se obrukati, pa su iz tih razloga radije birala da prećute i da neko drugi umesto njih kaže šta bi tačno trebalo reći, napisati, uraditi.
2. *Skromna očekivanja i ciljevi* – deca nisu imala ambicije da nauče što više i da napreduju. Cilj je bio samo da se ne ponavlja razred.
3. *Nedostatak motivacije* – usko je povezan sa niskim očekivanjima i osećanjem nedovoljne kompetentnosti, odnosno sa sumnjom dece u sopstvene kapacitete da mogu da nauče i postignu više.
4. *Propuštanje savladavanja prethodnih sadržaja* – kao poslednji, ali ne i najmanje bitan razlog, primećeno je da deca nisu savladala neke ranije delove gradiva bilo zbog izostajanja iz škole, ili zbog nedostatka podrške, ili iz nekih drugih razloga. U svakom slučaju, to je bila prepreka za dalje učenje, jer deca nisu imala osnovu koja bi im pomogla da razumeju i uče aktuelno gradivo.

Sve ovo govori da je pred volonterima bio ozbiljan zadatak pun izazova. U ovom procesu zajedničkog rada nastavnika, edukatora i volontera, pored dece, učili su i svi ostali. Volonteri su se zapravo prvi put susreli sa ovakvim izazovom i učili su od svojih iskusnijih kolega i saradnika iz Društvenog centra, od nastavnika OŠ „Sreten Mladenović

Mika" i Filozofskog fakulteta. Ipak, najviše su učili iz samog rada sa decom, jer su svakodnevno mogli da prate kako deca prihvataju primenjene metode rada, šta se tim metodama postiže i koji su sveukupni rezultati. Svaka zahvalnost, dobar rezultat i zadovoljstvo dece predstavljali su podstrek da se nastavi dalje, a svako negodovanje i loš rezultat dece predstavljali su alarm da nešto treba menjati i tražiti drugačiji pristup i rešenje.

Deo sprovedenih aktivnosti trebalo je da pomogne deci da savladaju prethodno propuštene nastavne sadržaje. Svakog dana tokom rada sa njima, volonteri su uočavali šta je ono što deca ne znaju, a onda su ih ohrabrivali i usmeravali ih na to šta treba da urade da bi to savladala i naučila. Kroz primere su im objašnjavali na koji način će im to koristiti za podizanje samopouzdanja, razvoj kompetencija, motivacije i mogućnosti samostalnog rada. Pomagali su im u izradi domaćih zadataka, a prilikom svakog sledećeg dolaska u centar podsećali su decu na ono što su prethodno naučili, kako bi utvrdili naučeno i kako bi mogli da nastave dalje.

Bilo je različitih sadržaja koje nisu uspeli da savladaju u prethodnom periodu. Nekolicina još uvek nije u potpunosti savladala čitanje, pisanje i računanje; neki od njih nisu utvrdili množenje i deljenje, a neki su imali problem sa stranim jezicima.

Sa decom koja nisu u potpunosti savladala čitanje i pisanje bilo je neophodno uložiti puno rada i truda. Sadržaji na kojima su deca radila postepeno su usložnjavani i bivali obimniji. Kasnije su, kroz igru, uvođeni poster i kartice, kao pomoćno sredstvo kod učenja pisanja i čitanja. To je deci bila omiljena igra za učenje. Napredak je vremenom postao vidljiv, ali ono što jeste bio problem je nedovoljan kontinuitet u radu. Nisu sva deca dolazila redovno i, kada god bi malo duže bila odsutna iz Društvenog centra, uvek je kasnije bilo neophodno obnavljanje i utvrđivanje onog ranije učenog. Kasnije je uočeno da su deca mnogo toga već zapravo naučila i to je svima davalo podstrek za dalji rad.

Jedno od iznenađenja za volontere bilo je suočavanje sa činjenicom da postoji veći broj dece koja su u petom razredu, čak i starija, koja redovno idu u školu, a još uvek nisu u potpunosti savladala množenje. Stoga su volonteri vrlo brzo počeli sa objašnjenjima i insistiranjem na tome da deca nauče tablicu množenja, ističući njen značaj za svako-

dnevni život, ali i za nastavak školovanja. Objasnjavali su deci da će im bez toga biti mnogo teže da samostalno urade mnoge zadatke, ali i koliko im je to značajno u svakodnevnom životu izvan škole. Svako dete je dobilo odštampane tablice množenja uz insistiranje da uče kod kuće koliko mogu. Svako slobodno vreme nakon završenih zadataka korišćeno je za proveru onog što su deca naučila. Organizovana su i takmičenja. Svako dete koje je pokazivalo znanje i napredak u odnosu na prethodni put dobijalo je nagradu u vidu pohvale, igračke, narukvice, knjige... To ih je motivisalo da brže napreduju. Sama deca su izrazila želju da naprave pano sa tablicom množenja, koji će ona sama kreirati i postaviti u Društvenom centru. Ponosno smo prihvatili njihovu ideju. Pano je kreiran za jedan dan i svi su nakon toga mogli da koriste tablicu množenja po potrebi. Mlađa deca su bila zahvalna, a ona starija ponosna na sebe. Na delu se videla samoinicijativa povezana sa samopouzdanjem, motivacija povezana sa kompetetnošću i u tom trenutku je bilo jasno da je načinjen značajan napredak u radu, učenju i osamostaljivanju dece.

Igra množenja uz pomoć čaša

Tokom zimskog raspusta, organizovane su i radionice za učenje množenja i deljenja. Koncipirane su tako da deca sve vreme uče kroz igru.

Igra je procenjena kao najbolji metod, jer su deca na raspustu, a trebalo je sprečiti da zaborave ono što su u prethodnom periodu naučila. Osmišljeno je nekoliko igara.

Prva igra je bila postavljanje čaša sa rezultatima na krugove na kojima su bili napisani zadaci. Ovaj zadatak je, pored provere znanja, pokazivao i u kojoj meri zahtev vezan za brzinu rešavanja doprinosi povećanju broja grešaka. Jasno je bilo da ih je to malo ometalo, da je dolazilo do zbunjivanja, ali su vrlo brzo, kada su se opustila i zaigrala, deca pokazivala mnogo bolje rezultate i u pogledu tačnosti u i pogledu brzine rešavanja zadataka. Što su se više opuštalala, deca su više želela da igraju ovu igru.

Za decu koja su sporije učila, osmišljena je igra sa kockicama, čašama i štapićima. Trebalo je da bace dve kockice, tako da jedan broj na kockici predstavlja broj štapića, a drugi da predstavlja broj čaša. Na primer, ako su bacanjem kockica dobili brojeve 3 i 4, sami su birali da li će rasporediti 3 ili 4 čaše. Ako bi rasporedili 4 čaše, u svaku čašu bi trebalo ubaciti po 3 štapića i na kraju izračunati koliko ukupno ima štapića, što je rezultat množenja ta dva broja. Ta igra je na sasvim jednostavan i slikovit način dočaravala na koji način treba da uče tablicu množenja i šta zapravo uče. Deci je ovo bilo zanimljivo i svi su stajali u redu i nestrpljivo čekali bacanje kockica i računanje. Bili su beskrajno srećni što na taj način uvek izračunaju bez greške. Problem sa tom igricom je jedino bio što je maksimum koji mogu da izračunaju do 36 (tj. 6×6), ali je igra svakako bila namenjena deci kojoj je učenje išlo sporije.

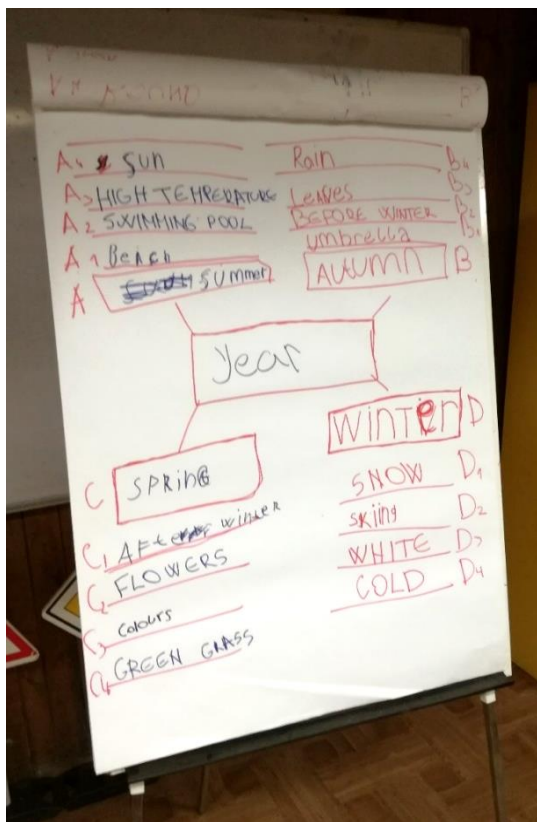
Treća igra je bila igra prodavnice. Korišćene su fotografije proizvoda i namirnica (hleb, banana, sapun, mleko, jaja, sladoled...), kao i „novac“. Volonteri su bili prodavci, a deca kupci. Dolazili su u „prodavnicu“, kratko su razgovarali sa „prodavcima“ i pritom vežbali i bonton i lepo ponašanje u prodavnici, kao i obraćanje nepoznatim osobama pri kupovini. Sve vreme tokom razgovora trebalo je da biraju namirnice koje žele da kupe, a na kraju je trebalo da izračunaju koliki je račun i koliko treba da plate. Na primer, ako su uzeli 2 vekne hleba koje koštaju po 10 dinara, 3 sladoleda od 6 dinara i 4 banane od 7 dinara, trebalo je da proizvode pomnože sa cenom i da saberu koliko ukupno treba da daju novca da bi izvršili kupovinu (dakle, za ovu kupovinu, $2 \times 10 = 20$, $3 \times 6 = 18$ i

$4 \times 7 = 28$, zatim $20 + 18 + 28 = 66$ dinara). Ukoliko bi dali više novca, trebalo je i da provere kusura. Kroz ovu igru su, pored vežbanja računanja, deca mogla da shvate i koliko je matematika (računanje i tablica množenja) važna ne samo u školi, već i u svakodnevnom životu. Uz to su u igru uključena i pravila lepog ponašanja u komunikaciji sa starijima i sa ljudima koji su na svojim radnim mestima. Ova im je aktivnost bila najdraža, najzanimljivija i najinspirativnija.

Što se tiče stranih jezika, generalno je najveći izazov bio engleski jezik. Mnoga deca su nemački i francuski već znala i govorila, jer su ranije živela u zemljama u kojima se ovi jezici govore ili su imala nekoga ko živi u tim zemljama. Iz tih razloga, ovi jezici su im bili bliskiji i zanimljiviji za učenje. Za engleski jezik nisu pokazivali veliko interesovanje i uglavnom su njihovi odgovori bili da im nije mnogo potreban. Naravno, volonteri su objašnjavali da će im taj jezik upravo najviše biti potreban, da je to jezik koji se najviše govori u svetu i da će poznavajući taj jezik imati više šansi u komunikaciji sa ljudima, i zbog posla, i zbog praktične primene u životu, ali naravno i zbog školovanja. Zbog njihovog uzrasta, moglo se očekivati da su deca zainteresovana za muziku koja dolazi sa engleskog govornog područja, pa su deca motivisana za učenje engleskog jezika kroz prevođenje njima omiljenih pesama. Usvojeno je pravilo da, ukoliko dobro savladaju gradivo iz škole i urade domaće zadatke, nakon toga u pauzama zajedno sa volonterima slušaju muziku i zajedno prevode tekstove pesama. Ova strategija urodila je plodom.

Što se tiče učenja engleskog jezika, u radu sa decom krenulo se od najosnovnijeg. Za početak su deca učila lične zamenice, zatim glagolske oblike i građenje upitnih, potvrdnih i odričnih rečenica. Uz pomoć volontera vežbali su čitanje i izgovor. Prevođenje tekstova doprinelo je da prošire svoj vokabular i povećaju samopouzdanje i zadovoljstvo kod korišćenja engleskog jezika.

Kada je došao zimski raspust, osmišljene su i radionice za učenje engleskog jezika kroz igru. Kao i radionice za učenje množenja i deljenja, i radionice za učenje engleskog jezika su se sastojale od nekoliko različitih igara.

Igra „Asocijacija“

Prva igra bila je *Asocijacija*. Uzeti su pojmovi iz lekcija koje su učenici u prethodnom periodu učili u školi i od njih je izgrađeno nekoliko asocijacija. Deca su podeljena u dve grupe. Svaka grupa je imala svog kapitena. Volonteri su bili voditelji. Kada su otvarali pojmove, volonteri su ih izgovarali na srpskom, a deca su izgovarala i pisala te reči na engleskom jeziku. Kapiteni su zapisivali pojmove na flip čart tablu, a svaki član tima je u svakom krugu morao da svom kapitenu kaže reč na engleskom i da je speluje. Ukoliko nisu znali, imali su pomoć kompjutera. Mogli su da koriste aplikaciju Google prevodilac i da onda svom kapitenu speluju

tu reč slovo po slovo, kao i da reprodukuju izgovor te reči, koristeći Google prevodilac. Ova igra je pokazala koliko reči su deca naučila iz prethodnih lekcija, a, ukoliko nisu, mogla su da nauče i neke nove reči. Igra je omogućila proveru kako se deca snalaze kada treba da speluju reči i da li umeju da koriste aplikaciju Google prevodilac. Veliki broj dece se odlično snalazio u ovoj igri, a oni koji su se slabije snalazili su, uz pomoć volontera, usvojili nove tehnike učenja. Takmičarski duh je bio probuđen kod dece, samopouzdanje je raslo i može se reći da je ova tehnika vežbanja i učenja bila sveukupno jako dobro prihvaćena.

U drugoj igri, svako dete je dobilo papir na kome su bila ispisana tri pojma na engleskom. Zadatak za svako dete je bio da, od tri pojma koja se nalaze na papiru, izabere koji će predstaviti crtežom na flip čart tabli. Ostali su imali zadatak da pogađaju šta se crta, ali i da kažu reč na engleskom sa članom koji ide ispred reči. Ova vežba je doprinela boga-

ćenju vokabulara, ali sa druge strane i ućenju pravila za upotrebu članova. Oni koji nisu znali pravilo naučili su ga tom prilikom i odmah vežbali i primenjivali to pravilo. Igra je protekla u kreativnoj atmosferi, sa puno smeha i asocijacija, kao i „originalnih umetničkih radova“, ali sa naučenim pravilom o upotrebi članova.

Treću igru su deca sama izabrala. Želeli su da igraju „*besinke*“. Jedan član grupe je zadavao reč, a ostali su pogađali o kojoj se reči radi. Dogovoreno je da se zadaju reči koje su se pojavljivale u prethodne dve igre, kako bi utvrdili ono što su naučili i zapamtili. Dok su pogađali, spelovali su na engleskom. Kada shvate koja je reč u pitanju, morali su je izgovoriti pravilno, sa članom koji ide ispred date reči. Dete koji pogodi pojam sledeće je koje zadaje novu reč. Bilo je živo i uzbudljivo sve vreme. Ova aktivnost obuhvatila je sve naučeno iz prethodnih igara (spelovanje, članove, izgovor, vokabular), čime je zaokružena radionica za učenje engleskog jezika.

Rezultati realizovanih aktivnosti

Ostvaren je napredak kod dece u pisanju i čitanju, kao i množenju i deljenju. Kada je reč o stranom jeziku, deca sada imaju bolje razumevanje engleskog jezika, proširen vokabular, naučila su alfabet i usvojila deo gramatičkih pravila. Pored toga, kontinuirani rad doveo je i do jačanja samoinicijative i samopouzdanja, povećane motivacije i međusobne saradnje i pomoći. Upravo taj permanentni rad stvorio je, između volontera i dece sa kojom su radili, vezu zasnovanu na ohrabrenju, poverenju i saradnji, koja je na kraju školske godine dovela do boljeg uspeha i obostrane zahvalnosti.

Može se zaključiti da su u ovom procesu svi učesnici zajedno učili i pravili pomake. Ali, vodeći se shvatanjem da je učenje doživotni proces, jasno je da novi zadaci i izazovi tek predstoje.

Podsticanje učešća dece u procesu učenja i razvoja interesovanja

Tipična predrasuda koja se vezuje za romsku decu je da su nezainteresovana, neuključena, da ih ništa ne zanima, da ih je nemoguće animirati. S druge strane, deci se kroz formalno obrazovanje prezentuju i nude sadržaji koji nisu relevantni za njih, i njima, uglavnom, nisu zanimljivi. Primećuje se da školski programi često sadrže teme i podatke koji za decu mogu biti isuviše teški i suvoparni. To demotiviše i čini decu pasivnom i nezainteresovanom. Pored toga što treba obraditi ono što je obavezan deo programa, cilj aktivnosti u Društvenom centru je da decu podstaknu da budu aktivni učesnici u procesu učenja kroz otkrivanje i razvoj sopstvenih interesovanja. Kroz svakodnevni rad sa njima, volonteri su bili otvoreni i znatiželjni kada su u pitanju oblasti koje interesuju decu: hobi, muzika, serije, filmovi, sport, šminkanje, odevanje, društvene mreže, muško-ženski odnosi...

Koja god oblast da ih je interesovala, volonteri su se trudili da zajedno sa decom što više istraže, saznaju i nauče, podučavajući ih procesu traganja za informacijama i mogućnostima koje pruža internet. Podsticali su tako njihovu znatiželju, za koju su se uverili da postoji, ali je treba gajiti. Ono što se nije moglo naći u literaturi ili na internetu, a što volonteri, kao stariji vršnjaci, poseduju (a to je iskustvo), pružali su deci kroz savetodavni rad. Bilo je korisno i blagotvorno za obe strane.

Radionica o Turskoj

Prva u nizu radionica je, na predlog dece, bila radionica o Turskoj. Naime, devojčice sa kojima volonteri rade opčinjene su turskom (popularnom) kulturom, čak toliko da su mnoge izraze i fraze na turskom jeziku naučile i rado ih upotrebljavaju. Uvek bi, kada bi se inicirali neformalni razgovori s njima, izražavale želju da pričaju o Turskoj, ali je bilo primetno da poseduju skromna konkretna znanja o ovoj zemlji. To je bila zgodna

prilika koju je trebalo iskoristiti kao podsticaj da nauče nešto više o Turskoj, iz domena geografije, istorije, kulture, tradicije. Dogovoreno je da se organizuje „tursko veče“ gde će deca predstaviti Tursku, sa svim njenim obeležjima. Malo je reći da su devojčice rado prihvatile ideju i bile uzbuđene povodom pripreme radionice.

Proces pripreme radionice započeo je ranije i svaki dan je nekoliko devojčica koje su izrazile želju da pripreme i održe radionicu, zajedno sa volonterima, odvajalo po sat vremena za pripremu. Tako su prošle i kroz proces pripremanja jedne radionice, savladavajući korak po korak, a isto-vremeno je bilo moguće pratiti njihov napredak i angažovanje.

Prvi korak je bio da, uz pomoć edukatora, osmislile strukturu i sadržaj radionice, birajući teme koje su njima najzanimljivije i koje ih najviše podstiču na razgovor i razmišljanje o Turskoj. Upitane su da razmisle kako bi one volele da izgleda jedna radionica ovog tipa. Odgovori su se grupisali oko toga da bi želele da nikome ne bude dosadno, da ne budu opširne i da ne bude puno teksta.

Nakon toga su samostalno, na internetu, pretraživale potrebne sadržaje i na osnovu toga, zajedno sa edukatorom, napravile prezentaciju u Power Pointu i scenario radionice.

Izrazile su želju da radionicu započnu igrom zagrevanja „*Talas*“, u kojoj su ostala deca, raspoređena u krug, imala zadatak da ponove pokret započeo od strane voditelja radionice, dok se krug ne završi. Zatim, drugo dete započinje talas drugim pokretom i tako dok svako dete ne dobije priliku da započne „*talas*“.

Eduktor im je sugerisao da bi trebalo da uvedu neku kratku aktivnost kako bi se učesnici upoznali sa temom radionice i kako bi saznali koji je njihov nivo informisanosti o temi. Jedna od devojčica je dala predlog da svaki učesnik podeli sa grupom po jednu reč koja ga asocira na Tursku, a da voditeljke radionice zapisuju reči na flipčart. Predlog je prihvaćen.

Nakon toga, prešle su na pravljenje Power Point prezentacije. Ovo je bio pogodan trenutak i za učenje o osnovama pravljenja prezentacija i organizovanja informacija po slajdovima. Pažljivo su birale koje će sadržaje da ubace u prezentaciju, vidno oduševljene i tekstovima i informacijama do kojih su došle pretraživanjem. U prezentaciju su

ubacile opšte informacije o Turskoj, o turskoj hrani i dezertima, o gradovima i o turcizmima koji se koriste u srpskom i romskom jeziku.

Kao završni deo radionice, želele su da se inicira diskusija o serijama i filmovima na turskom jeziku, govoreći o pozitivnim i negativnim likovima, njihovim karakteristikama i životnim mudrostima koje su se kroz gledanje serija mogle naučiti.

Na kraju su učesnici odigrali igru asocijacija kroz koju su deca obnovila stvari koje su naučila na radionici.

Rezultati: kroz ovu radionicu radilo se sa nekoliko devojčica (koje su bile kreatorke i voditeljke radionice) na pospešivanju uključivanja u proces učenja, kroz aktivnosti koje su njima primamljive i interesantne. Spojeno je ono što one vole sa jednim veoma bitnim procesom koji se može primeniti i na druge procese učenja. Radionica je doprinela i osnaživanju i oslobađanju od straha od javnog nastupa, kao i povećanju samopouzdanja. Kako su velikim delom pripremu radionice obavile samostalno, uz povremenu pomoć edukatora, bile su u prilici i da uče da koriste internet, kako bi došle do potrebnih sadržaja, da razlikuju bitne informacije od nebitnih, kao i da same, a na osnovu svojih interesovanja, na pravi način osmisle scenario i sadržaj radionice i naprave prezentaciju u Power Pointu. Kako su one vodile glavnu reč u procesu osmišljavanja radionice, stekle su uvid i u drugu stranu procesa učenja, odnosno stranu voditelja/predavača i imale su priliku da razumeju dinamiku nastavnik-učenik iz perspektive koja je drugačija od one na koju su navikli.

Radionica o hip-hopu

Razmišljajući i razgovarajući o interesovanjima dečaka sa kojima rade, volonteri su saznali da nekoliko njih ima želju da se bavi hip-hopom, a većini dečaka je to aktivnost i hobi o kome bi želeli da saznaju nešto više od nekoga ko se time bavi. Naravno, nisu samo dečaci bili zainteresovani za ples i hip-hop, već i devojčice. Tako se rodila ideja da u Društveni centar bude pozvana devojka koja radi u plesnom klubu i drži časove hip-hop plesa. Ona je to rado prihvatila, a deca su je sa nestrpljenjem čekala.

Između ostalog, cilj radionice je bio da se deca oslobode, da se prepuste ritmu, muzici, da budu maštoviti i kreativni. Radionica je bila

osmišljena tako da im instruktorka na početku ispriča po koju zanimljivost iz sveta hip-hopa, a isto tako i da čuje šta oni znaju vezano za hip-hop. Nakon toga, usledilo je pokazivanje osnovnih pokreta i po koje lakše koreografije, kako bi sva deca mogla da ovladaju njom i kako se ne bi demotivisala. Pomno su pratili svaki instruktorkin pokret i posmatrali su je sa oduševljenjem. Među decom ima i talentovanih za ples, to se dalo odmah primetiti, a i instruktorka plesa je to potvrdila. Deca su savladavala korak po korak, igrala i lepo se zabavljala, bez straha da li će pogrešiti u nekom koraku, jer je atmosfera bila takva da je bilo dozvoljeno pogrešiti. Nije bilo osuđivanja, ismevanja, već samo dobronamerna pomoć od strane instruktorka i druge dece. Izrazili su želju da osmisle svoju malu koreografiju i bili su veoma kreativni u tome. Uz instruktorkinu pomoć, osmislili su je i predstavili.

Rezultati: deca su bila veoma zadovoljna onim što im je prezentovano i onim što su sa radionice poneli, tj. naučili. Ova radionica je doprinela razvoju interesovanja dece, oslobađanju pokreta i iskazivanju emocije kroz igru. Jedan od rezultata je smanjenje straha od javnog nastupa, iako to nije bio primarni cilj ove radionice. Rapoloženje dece, a i svih prisutnih, bilo je prijatno, a porastao je i njihov osećaj kompetentnosti. Na kraju, dobili su i pohvale, jer su bili vrlo zainteresovani i uspešno naučili ono što im je instruktorka hip-hop plesa pokazala. Dokaz koliko im se radionica dopala je i to što su i posle završetka nastavili da plešu. I narednih dana, deca su tražila da plešu za vreme pauze u učenju i osmišljavala su neke nove pokrete i koreografije.

Radionica oslikavanja lica

Tokom raspusta su organizovane i neke radionice koje su bile više zabavnog karaktera i koje su relaksirale decu. Jedna od ovakvih aktivnosti bila je radionica oslikavanja lica ili „face paint“. Radionica je imala za cilj da se deca zabave i opuste, ali i iskažu svoju kreativnost i talenat. Deca su sama osmišljavala kako žele da im lice bude oslikano i oni su bili ti koji su donosili odluke. Jasno su znali da iskažu šta žele, a šta ne žele. U oslikavanju su učestvovali svi: deca, volonteri, edukator. Bilo je životinja, crtanih junaka, čak i maski edukatora i volontera! Bilo je interesantno sagledavati njihov odabir likova, osoba i životinja sa kojima se identifikuju, kroz

razgovor u kome su govorili o tome zašto je izbor pao baš na tu masku; zašto žele da budu baš taj lik/osoba/životinja; koje su pozitivne osobine

Rezultati radionice oslikavanja lica

maske koju su odabrali. Kroz igru i opuštajuću atmosferu, otvorene su i neke teme bitne za njihov lični razvoj. Deca su u ovoj radionici, između ostalog, morala da čekaju da dođu na red, da sarađuju i budu strpljiva. Kako bi uspomene ostale sačuvane od zaborava, a i na insistiranje dece, na kraju ove radionice napravljen je set fotografija njihovih oslikanih lica. Otišli su zadovoljni svojim kućama, nestrpljivi da maske pokažu ukućanima.

Radionica manikira i pravljenja frizura

Pošto je jedan broj devojčica iskazao afinitete ka ulepšavanju i sređivanju noktiju, kao i pravljenju frizura, organizovana je i radionica ovakvog tipa. Na radionici se razgovaralo o ličnoj higijeni, kao i o tome da i sa vrlo malo sredstava možemo imati uredno sređene nokte i čistu kosu. Devojka koja se bavi ukrašavanjem i sređivanjem noktiju, a vešta je i u pravljenju frizura, bila je gost na ovoj radionici. Takođe, i volonteri i edukatori su bili aktivni učesnici radionice, gde su zajedno sa decom savladali neke od tehnika, ali i pomagali gošći. Svako od dece je moglo da dobije frizuru po želji, kao i da sredi i ukrasi svoje nokte.

Kroz ovu radionicu se videlo da je dosta dece talentovano za pravljenje frizura, kao i za manikir. Bili su zainteresovani da što više nauče i naučeno primene na nekom drugom. Radionica je imala veliki odziv dece, tako da su morali da razvijaju i strpljenje dok bi došli na red.

Zbog bolje organizacije, deca su bila podeljena u četiri grupe. Gošća je radila manikir za jednim stolom. Jedna volonterka koja je vešta u pravljenju frizura je za drugim stolom devojčicama peglala kosu i

pričala o higijeni kose i kože glave. Starija devojčica iz naselja, koja pohađa Školu mode i lepote, za trećim stolom je plela kikice i pravila punđe, a još jedna volonterka je za četvrtim stolom pravila devojčicama lokne.

Devojčice su bile kreativne po pitanju frizura, a najviše su ih interesovale lokne, kao i načini na koje možemo isplesti kikice. Kada je manikir u pitanju, pomno su pratile svaki korak devojke koja im je ukrašavala nokte i postavljala pitanja o procesu. Cilj je bio i da devojčice jedne drugima naprave frizure. Deca su se spontano okupljala i timski učestvovala u pravljenju frizura i iscrtavanju noktiju.

Takođe, bilo je puno pitanja o proizvodima za kosu, čemu služi regenerator, da li je dobro koristiti maske za kosu i koje, na koliko dana treba prati kosu, koliko često se treba šišati itd. Naučile su kako treba negovati kosu, kako napraviti lokne i brzo ispeglati kosu, a najznačajnije od svega, naučile su da je higijena i nega kose jako bitna.

Rezultati: kroz ovaj set radionica deca su podstaknuta da nauče nešto više o aktivnostima, stvarima i hobijima koje ih interesuju, učeći iz prve ruke od onih koji se tim pozivima i aktivnostima bave. Podsticana je njihova radoznalost; deca su imala prilike da prepoznaju, obogate i prošire svoja interesovanja. Deca su bila u prilici da uđu u ulogu osoba koje se određenim aktivnostima bave, da neposredno dožive i osveste koja su to znanja, sposobnosti i veštine koje bi trebalo da poseduju, kako bi postali kompetentni za tu ili sličnu vrstu aktivnosti. Ove aktivnosti bile su istovremeno i prilika za opuštanje i zabavu, s obzirom na to da se većina ovih radionica održavala za vreme zimskog raspusta. Odziv dece i reakcije na ovu vrstu radionica su bili pozitivni, a proces učenja i razvoja njihovih interesovanja se nastavlja i dalje.

Rad na podizanju samopouzdanja i učenju veštine javnog nastupa

Edukator, volonteri i nastavnici koji su direktno uključeni u rad sa decom romske nacionalnosti u Društvenom centru i u OŠ „Sreten Mladenović Mika“, kroz brojne formalne i neformalne obrazovne aktivnosti, primetili su pojavu sramežljivosti, treme, straha, te posledično izbegavanje aktivnosti koje uključuju govor i nastup pred većom grupom ljudi. Ovakva vrsta straha ili nelagode nije nešto što se može isključivo pripisati deci koja pripadaju manjinskoj populaciji; javlja se nezavisno od nacionalnosti, uzrasta i drugih obeležja. U razgovoru o dodatnim razlozima javljanja ove pojave, deca su iznela bojazan da, kada govore na jeziku nastave (koji nije njihov maternji jezik), lako mogu pogrešiti, te da budu ismejani, što bi samo potvrdilo njihove strahove i ideje o nekompetentnosti. Osim toga, deca izražavaju stavove o svom maternjem jeziku kao manje vrednom. Takođe, uočeno je da deca uglavnom nisu dobijala pohvale za svoje javne nastupe, te su u svoj repertoar ponašanja uvrstila izbegavanje bilo kakvog javnog izlaganja. Izveštavali su i o manifestacijama koje se javljaju kada bi došli u situaciju da govore pred drugima: ubrzano lupanje srca, zamuckivanje, znojenje dlanova, tremor, kao i prisutnost ruminirajućih misli koje im govore da oni to ne mogu, da će se obrukati, da će biti ismejani itd. Sve ovo ih je vodilo u odustajanje.

Na redovnim aktivnostima sa decom, ovi simptomi su bili prisutni, ali znatno slabijeg intenziteta, s obzirom na to da deca rad u Društvenom centru smatraju poznatom situacijom, sa poznatim učesnicima, tako da su ovde na svom terenu. Svakako, kada bi se ovakvi simptomi javili, niko od volontera ni edukatora ne bi situaciju katastrofizirao i izdvajao tu decu kao nešto posebno, već bi nakon uočenih simptoma razgovorom normalizovali situaciju i individualno radili sa decom na oslobađanju od treme i ublažavanju simptoma. U takvim situacijama je uključivan supervizor i zajedno sa njim pravljen individualni plan za rad sa ovom decom.

Volonteri i edukatori su se maksimalno trudili da kroz individualni razgovor sa svakim od te dece otklone barijeru stidljivosti koja je kod njih postojala.

U svakodnevним individualnim i grupnim aktivnostima, radilo se i na osnaživanju dece za iznošenje stavova, mišljenja i potreba, kako u školskom kontekstu, tako i kod kuće, u društvu... Primetili smo da većina dece smatra kako njihovo mišljenje nije validno, da oni nemaju šta „pametno da kažu“, te tako u većini situacija ne iznose ili se čak i ne usuđuju da kažu svoje mišljenje. U svakodnevnom radu negovali smo princip jednakosti i prava na iznošenje sopstvenog mišljenja, kroz lične primere, a i podstičući decu na govor i mišljenje koje potom nije bilo osuđivano, ismevano, već ozbiljno shvaćeno i prihvaćeno.

Osim bavljenja ovom temom u redovnim aktivnostima, osmišljene su i dodatne aktivnosti usmerene na podizanje samopouzdanja i prevazilaženje straha od javnog nastupa.

Radionice “Deca – – nastavnici romskog jezika”

Ovaj set radionica nazvan je „Deca – nastavnici romskog jezika“. Radionice su zamišljene tako da deca podučavaju volontere i edukatore osnovama romskog jezika. Uloge se menjaju: sada su oni ti koji podučavaju i poseduju znanje (tzv. nosioci znanja), a volonteri i edukator su ti koje oni podučavaju i koji ne znaju ništa o romskom jeziku. Kroz ovu aktivnost, romski jezik sagledavan je u novom kontekstu i svetlu: sagledavan je kao jezik koji je značajan, koji neko želi da nauči (a ne samo Romi koji ga znaju, jer im je maternji); sagledavan je kao nešto što nije tako lako naučiti (kao i svaki drugi nematernji jezik), a deca iz romske zajednice osnažena su, jer su bila na poznatom terenu, demonstrirala su veštinu kojom vladaju jako dobro. Stavljeno im je do znanja da oni svoj maternji jezik znaju, ali su isto tako naučili i srpski, jezik nastave, te da su u prednosti u odnosu na one koji znaju samo svoj maternji jezik.

Proces je krenuo tako što su volonteri i edukatori, zajedno sa decom i pojedinim roditeljima, izdvojili osnove romskog jezika koje bi svaki početnik trebalo da nauči (osnove gramatike, osnovne fraze i izraze, lične i prisvojne zamenice, brojeve, boje, najbitnije reči...). Potom je to pode-

ljeno na „časove“ i za svaki „čas“ je određeno ko će biti deca-nastavnici. Tokom dve nedelje, volonteri i deca su pripremali „časove“ u okviru svakodnevnih aktivnosti. Deca su jako ozbiljno shvatila zadatak i preuzela svoje nove uloge. Bilo je zanimljivo pratiti ceo proces: od početnog izbegavanja, do sve slobodnijeg izražavanja i na kraju iniciranja ponovnog vežbanja od strane dece. Bilo je grešaka, želje za odustajanjem, ubeđivanja da oni to ne mogu, tako da je bilo potrebno sve vreme raditi na motivisanju dece da nastave rad kroz ukazivanje na prednosti takvog rada i na ishode koje će na kraju ostvariti. Cilj je bio da se kod dece probudi unutrašnja motivacija, da osete zadovoljstvo zbog same aktivnosti i poboljšavanja ličnih veština i kapaciteta, a ne zbog neke spoljašnje i opipljive nagrade. Radilo se na vežbanju pravilnog, jasnog i čistog izgovaranja reči, diktacije, stava prilikom javnog govora, kao i nekim bazičnim veštinama podučavanja. Nekada su volonteri deci služili kao figure za modelovanje, a nekad su to bila druga deca koja su se pokazala uspešnom u izvođenju svog dela „časa“. Bilo je važno davati uvremene i iskrene pohvale, kako bi se učvrstilo željeno ponašanje. Takođe, kod dece kod koje je intenzitet nelagode bio visok, bilo je potrebno praviti sitne korake i postupno ih izlagati iskustvu javnog nastupa, kako ne bi došlo do preplavlivanja i učvršćivanja ponašanja izbegavanja. Neka deca su se, na kraju, osećala potpuno lagodno u koži nastavnika, dok su neka od njih načinila značajne pomake u veštini izražavanja i javnog nastupa.

Glagol BITI u romskom jeziku

- ⊙ Me sijum – ja sam
- ⊙ Tu sijan - ti si
- ⊙ Ov tano - on je
- ⊙ Oj tani - ona je
- ⊙ Amen sijam - mi smo
- ⊙ Tumen sijen - vi ste
- ⊙ On tane - oni su

MOJA PORODICA MUNGRI FAMILIJA

- ⊙ DAJ - MAMA
- ⊙ PHEN - SESTRA
- ⊙ MAMI - BAKA
- ⊙ BIBI - TETKA,
UJNA, STRINA
- ⊙ DAD - TATA
- ⊙ PHRAL - BRAT
- ⊙ PAPO - DEDA
- ⊙ KAKO - STRIC,
UJAK, TEČA

Rromnja/zene

Murša / muškarci

Slajdovi sa radionice „Deca – nastavnici romskog jezika“

Jedan od najzanimljivih delova ovih „časova“ bilo je proveravanje naučenog, kroz razne igre koje su deca vodila. Budući da je mnogima od volontera to bio jedan od prvih susreta s romskim jezikom, često su njihovi odgovori bili komični i zanimljivi. Tako su delovali i deci. Bilo je zanimljivo videti njihovo nezadovoljstvo kada bi neko od volontera pogrešno ponovio ili razumeo poneku reč. Tada su barijere i početna stidljivost i nesigurnost polako nestajale. Takođe, volonteri su imali priliku da nauče i o dijalektima romskog jezika za koje ranije nisu znali i da uvide koliko su te podele jasno vidljive poznavaoocima jezika na jednom malom geografskom prostoru, kao što je grad ili jedno naselje.

Priredba povodom Nove godine

Nova godina je bila dobar povod za nastavak rada na prevazilaženju straha od javnog nastupa. Volonteri i edukator su zajedno sa decom izdvojili tekstove, skečeve i pesme koje će deca izvesti u okviru priredbe povodom Nove godine. Princip rada je bio isti: vežbalo se svakodnevno sa decom, u više navrata. Deca su bila jako uzbuđena i, iako su osećala početnu nelagodu, imala su veliku želju da nastupe i obrate se drugima, pogotovo zato što je tematika bila Nova godina kojoj se ona bezgranično raduju. Za pripremu priredbe bile su na raspolaganju dve nedelje. Deca su bila marljiva i spremna na saradnju. Savetovala su sa volonterima i edukatorom oko toga kako bi njihovo izvođenje trebalo da izgleda. Edukator i volonteri, zajedno sa decom i roditeljima, spremili su zanimljiv i vrlo poučan scenario iz koga su svi zajedno sa publikom mogli dosta toga da nauče. Sadržaj je bio i na romskom i na srpskom jeziku. Bilo je pregršt zanimljivih informacija. Jasno se videlo u kojoj meri su deca ozbiljno shvatila svoje zadatke. Pripremljeni su i odgovarajući kostimi, scenografija, muzika, što su sve bile okolnosti koje je trebalo da dodatno smanje tenziju. U pripremi svih aktivnosti oko Nove godine pomogla je praznična atmosfera koja je bila prisutna svuda i koju su deca vrlo jasno prepoznala i uživala u njoj. Oslobođena školskih obaveza, deca su mogla da se u potpunosti posvete igri i međusobnom druženju. Tako su volonteri mogli da upoznaju i drugu stranu dece, sa kojom su do tada pretežno radili domaće zadatke i pomagali im u školskim obavezama. To je prijalo i volonterima i deci. Sada su postale prepoznatljive razne veštine

koje deca poseduju, a koje ranije nisu bile vidljive. Neka od dece su na pripremama priredbe pokazivala kako lepo pevaju, neka od dece su briljirala u plesu, pokazali su koliko su maštoviti, kreativni i sposobni za razne vrste aktivnosti. Raspoloženje je bilo pozitivno, svi su bili nasmejani i u iščekivanju finalnog izvođenja.

Na samoj priredbi, bili su prisutni roditelji dece, volonteri, edukatori, učitelji i nastavnici iz škole, kao i prijatelji Indiga (predstavnicu Departmana za socijalnu politiku i socijalni rad Filozofskog fakulteta u Nišu, učenici Gimnazije „9. maj“ iz Niša i drugi gosti). Deca su bila opuštenija, ali ipak „na visini zadatka“. Pratila su uputstva volontera, bila su koncentrisana i fokusirana. Prilikom suočavanja sa grupom nepoznatih ljudi koji su došli na priredbu, kod većine dece bila je vidljiva velika doza stidljivosti (o kojoj je ranije bilo reči), sa kojom se svako od dece nosilo na svoj način. Kod neke dece se ta stidljivost izražavala kroz nekontrolisani smeh; kod druge je bilo potrebno ubeđivanje oko samog učešća u priredbi itd. Bilo je i one dece, mahom starijeg uzrasta, koja su se jako lepo snašla u javnom nastupu i koja su svoje zadatke uspela da izvedu odlično od početka do kraja. Aplauz na kraju, nasmejana lica roditelja i pohvale ostalih prisutnih bili su im najveća nagrada.

Rezultati realizovanih aktivnosti

Postignuća ostvarena kroz ovaj set radionica ogledaju se u: povećanom samopouzdanju dece; većoj spremnosti da govore pred drugima ljudima na svom maternjem jeziku, ali i na jeziku nastave; smanjenju nelagode i straha od javnog nastupa; pravilnijem izgovaranju reči na srpskom jeziku; uvežbanom stavu i držanju tela prilikom javnog govorenja; javljanju osećaja kompetentnosti prilikom podučavanja drugih o onome što oni dobro znaju. Usvojena je sposobnost da se dogovoreni šabloni javnog izlaganja ispoštuju do kraja, kroz scenario koji je unapred pripreman i o kome se ranije diskutovalo. Radilo se puno i na usvajanju veština poštovanja termina i ispunjavanju zadataka sa određenim rokom.

Stvorene su mogućnosti da deca kroz igru predstave volonterima jedan deo sebe, odnosno da se kroz učenje osnova romskog jezika volonteri i edukator na najbolji mogući način upoznaju sa svetom dece u kojem su oni najsigurniji i u kojem najbolje funkcionišu. Učenje novog

jezika za volontere i edukatora je bio izazov i zadovoljstvo, a za decu je, pored njihove nastavničke uloge, to bila prilika da osveste koliko poznaju svoj jezik, kao i da se bave njegovom strukturom kroz prizmu podučavanja.

Još jedan od rezultata, jednako važan kao i svi ostali, bio je činjenica da su se deca, volonteri, edukatori, a kasnije i publika, jako dobro proveli, da su uživali u tih nekoliko nedelja posvećenih pripremi i realizaciji opisanih aktivnosti. Takođe, može se reći da je cilj postignut, s obzirom na to da su i časovi romskog jezika, a kasnije i novogodišnja predstava uspešno realizovani. Svi učesnici ovih aktivnosti su obogaćeni novim iskustvima. Volonteri su upoznali novi, zanimljiv svet dece sa kojom su do tada radili pretežno školske zadatke, a deca su imala prilike da se bolje upoznaju sa volonterima i uklone barijere prilikom javnog nastupa, koje su kod njih postojale do tada. Naravno, nelagodnost zbog javnog nastupa nije uklonjena u potpunosti, što je razumljivo, jer se trema sasvim prirodno javlja kod gotovo svih ljudi pri svakom javnom nastupu. To je i deci objašnjeno: ne postoji osoba koja ne oseća neku, makar pozitivnu, tremu pred javno obraćanje i to je sasvim normalno. U svakom slučaju, mali, postepeni koraci doprinose tome da taj strah vremenom bude sve manji i to je pravi put do konačnog oslobađanja i povećane mogućnosti da se reč dece čuje, razume, poštuje i prihvati.

Rad na povećanju motivacije za učenje i lični razvoj

Razmišljajući o romskoj zajednici, izazovima sa kojima se susreću njeni članovi, njihovom načinu života i siromaštvu koje se prenosi sa kolena na koleno, može se reći da je obrazovanje jedan od najboljih puteva za uključivanje ove zajednice u društvo.

Da bi deca bila potpuno uključena u obrazovni sistem, potrebno je mnogo raditi na razvijanju njihovih kompetencija (komunikacione veštine, odgovornost, zauzimanje za sebe, veštine rešavanja problema, analitičnost i rasuđivanje...), ali ono što je najbitnije, potreban je kontinuiran rad na samoj motivaciji za učenje. Kroz svakodnevni rad na pružanju podrške u učenju, jasno se uočavalo da je svako dete individua za sebe i da zahteva poseban pristup i razumevanje. Ne postoji šema ili model po kome će svako dete savladati određeni sadržaj, te je zato u radu sa decom primenjivan kako grupni, tako i individualni rad, u skladu sa mogućnostima i potrebama deteta.

Da je potrebno raditi na povećanju motivacije dece za učenjem i ličnim razvojem videlo se na osnovu toga što se neka deca zadovoljavaju niskim ocenama, lako odustaju kada nešto ne mogu da savladaju i uopšte imaju niska očekivanja od samih sebe. Često izjavljuju da nešto ne mogu da nauče, da je dovoljno ne ponavljati razred, da je lakše prepisati domaći i sl. Kroz svakodnevni rad sa decom, volonteri i edukator su osmislili „recept za učenje“ koji im je pomagao u organizaciji aktivnosti, a podizao je i motivaciju dece za učenje. Deca uglavnom nisu ni primećivala da ga volonteri i edukator primenjuju jer je vrlo spontan. Neophodan glavni sastojak u „receptu“ za motivaciju za učenje jeste grupisanje dece po razredu, sposobnostima i afinitetima. Ovaj način grupisanja se pokazao kao jako koristan, jer kod dece ne podstiče rivalitet, već takmičenje u pozitivnom smislu. Kada neko dete završi određeni zadatak, pomaže drugu do sebe. Time dobijamo dva pozitivna

učinka – da se dete koje je prvo uradilo oseća važnim i želi da pomogne ostalima i da druga deca ne dobijaju gotova rešenja, već uz pomoć vršnjaka bivaju motivisana da žele i oni da savladaju određeni zadatak, videvši da je neko, sličan njima, to već uspeo da savlada. Sama primena recepta ide jako brzo, deca su već uigrana gde ko sedi i sa kim. Takozvani „pomoćnici“ su volonteri i edukator, koji usmeravaju tok rada i aktivnosti, ali sama deca su nosioci svoje motivacije. Kroz svakodnevnu primenu ovakve organizacije rada, kod dece je podsticana unutrašnja motivacija za učenje, zahvaljujući tome što su deca uspešno obavljala zadatke, napredovala u učenju, a to im je donosilo zadovoljstvo.

Naravno, nije bilo moguće baš svakog dana oslanjati se na njihovu unutrašnju motivaciju. Dešavalo se da deca odbiju saradnju, ne žele da sede sa drugarima sa kojima inače sede, ne žele da prihvate pomoć vršnjaka, već isključivo traže pomoć edukatora ili volontera. Iz takvih poteškoća proizašla je potreba da, osim grupnog, rad nekada bude posvećen samo jednom detetu, ali i da nagrada za zalaganje i uspeh bude „opipljiva“. Osim pohvale koja jako dobro deluje na motivaciju za učenje, mnogo puta je za motivisanje dece korišćena igra, pa i konkretna nagrada. Deca su ponekad dobijala olovku, svesku, pernicu kao nagradu za uloženi trud i napredak, a češće su birala igru koju će igrati tokom pauze u učenju.

Kada je bilo primetno da dete nema motivacije za nastavak rada, da je uznemireno, da ne uspeva skoncentrisano da pročita uputstva ili ih ne razume, rad je bivao prekinut na kratko, a igre „opuštanja“ su pomagale da se deca vrate učenju. Rado birana igra za vreme pauze je „*danoć*“, na romskom jeziku „*dive-mrako*“. Ovo je grupna igra koju su sva deca rado igrala u pauzi. Kada bi se pad motivacije pojavio samo kod jednog deteta, tada bi volonteri u razgovoru s detetom podsećali na to šta je cilj konkretne aktivnosti, koliko je to dete napredovalo do sada, još koliko ima do svog cilja, odnosno, dete je dobijalo pozitivnu povratnu informaciju o dosadašnjem radu i instrukcije o tome kako da nastavi dalje. Najefikasnije ohrabrenje bilo je ukazivanje na ostvareni napredak deteta, na njegova postignuća, a ne na ono što nije savladalo. Dakle, pristup je bio oslanjanje na snage deteta, a ne isticanje njegovih slabosti. Takođe, pokazalo se da povezivanje sadržaja sa nečim poznatim i deci

interesantnim budi zainteresovanost i vraća decu učenju. Na primer, zadaci iz hemije su povezivani sa situacijama koje nas svakodnevno okružuju, matematički zadaci su povezivani sa primerima iz kupovine i sl. Nastavni sadržaji su povezivani sa svakodnevnim iskustvom i okruženjem deteta.

Radionica „Drvo novogodišnjih želja, odluka i obećanja“

U cilju podsticanja motivacije za učenje i postizanje rezultata kao što je dobra ocena, realizovane radionice i aktivnosti bile su usmerene i na menjanje ličnih uverenja i ukupan lični razvoj. Moglo se primetiti da su deca često nezadovoljna svojim postignućima, ali i da smatraju da, šta god postignu, to nije dovoljno, ne zavređuje pažnju. Bio je evidentan sveprisutni osećaj nekompetentnosti. Ova radionica je podsticala decu da se prisete pozitivnih ishoda iz prošlosti i da ožive osećaj zadovoljstva povezan sa tim pozitivnim ishodima. Bližila se Nova godina, pa je to bio pogodan trenutak da se zaviri u želje dece, ali i da se deca podsete šta su to ove godine dobro uradila i zbog čega bi trebalo da se njihove želje ispune.

Praveći osvrt na godinu koja je za nama, svako dete je imalo zadatak da prizove u sećanje nešto dobro što je uradilo i postiglo u protekloj godini, ma koliko to možda bilo na prvi pogled beznačajno. Bilo je potrebno da edukator i volonteri daju dosta primera šta sve to mogu biti pozitivne stvari koje je neko činio u protekloj godini. Deca su onda krenula sa nabranjem i činilo se da se njihov osećaj zadovoljstva sobom i ponosa povećava sa svakim izgovorenim postignućem: od dobre ocene, pomoći baki i deki, pomoći drugarici, upućivanja komplimenta učiteljici, do deljenja užine sa drugom... Spisak je bio sve duži i duži. Nakon razgovora o postignućima, fokus je prebačen na sadašnjost i budućnost i razgovor je usmeren ka željama koje bi voleli da im se ostvare u dolazećoj godini. Na početku je definisano šta znači želja, vođen je razgovor o tome da li svi imamo neke želje i zašto su nam one bitne, o tome kakva je razlika između želja i obećanja, kao i između želja koje se odnose na nas lično i onih koje se tiču svih ili većine ljudi. Volonteri su navodili decu da promišljaju o različitim pitanjima: od koga zavisi ispunjenje naših želja – da li samo od nas samih ili i od nekih

spoljašnjih faktora: drugih ljudi, škole, viših sila? Da li je dovoljno da samo želimo nešto ili je potrebno i naše zalaganje, rad, trud, da bi se nešto postiglo, da bi se neka želja ispunila?

Deca su uglavnom, na početku, priželjkivala materijalne stvari: da dobiju mobilne telefone sa većim brojem kamera, lutke, bicikle... Ovo je bila odlična prilika za razgovor o tome da li nas materijalne stvari čine istinski srećnim, kao i šta je to što ćemo zauvek imati – a to je znanje i iskustvo. Deca su odlično razumela poentu, pa su se zatim mogle čuti i želje da odu u Nemačku ili Francusku, da nauče neki strani jezik, da oni i porodica budu živi i zdravi, da niko koga oni vole ne bude tužan ili da imaju dobre ocene u školi.

Detalj sa „Drveta želja“

Nakon želja, prešlo se na razgovor o obećanjima – da li su nekada nekome dali obećanje, koje je to obećanje bilo, da li su ga ispunili, kako su se osećali ako jesu/nisu? Sve vreme su deca ohrabrivana da učestvuju u razgovoru, a svako je dobio priliku da govori. Deca uglavnom obećanja daju roditeljima i ispunjavaju ih, ali su naučili da, i kada nešto obećaju drugu, sestri, učiteljici, volonteru, svoje obećanje treba da ispune. Potom su zajednički formulisana i neka od obećanja za koja su se svi obavezali da će ih ispuniti u narednoj godini. Odluke su,

uglavnom, bile vezane za postizanje boljih rezultata u školi.

Drugi deo radionice sastojao se od kreativnih aktivnosti. Deca su na krugovima od kartona koje su prethodno izrezali, zapisala po jednu želju i okačila je na „drvo“, odnosno granu koja je za tu priliku pripremljena. Takođe, za kraj, u cilju podsticanje grupne kohezije i prijateljskog duha, svako je trebalo da napravi novogodišnju čestitku

drugu/drugarici sa ispisanim novogodišnjim željama za nju/njega. I volonteri su imali priliku da pišu deci, a i sami su dobili predivne čestitke.

Ova radionica je završena sa osmesima, verom i nadom u ispunjenje želja, ali i sa podsetnikom da na ostvarenju svojih snova i želja treba vredno raditi. Ovakav vid radionica, gde deca mogu da iznesu svoja lična iskustva i želje, čine ih zadovoljnim, a pri tome rade i na svom ličnom razvoju. Promišljaju i uče o životnim vrednostima, kao što su zdravlje, obrazovanje, doslednost itd.

Radionica „Loša ocena“²

Kroz radionicu o željama i obećanjima deca su saopštavala da im je ipak važno da imaju dobre ocene. U vezi s tim, bilo je zanimljivo saznati šta za njih predstavlja ocenjivanje. Već je pomenuto da je njihova motivacija za učenjem često na niskom nivou, da se zadovoljavaju i niskim ocenama, te je iz toga proizašla ideja o organizovanju edukativne radionice na temu ocena. Cilj radionice je bio informisati decu o načinu ocenjivanja, o pravu da znaju zašto su dobili određenu ocenu i naučiti ih kako da asertivno zatraže obrazloženje ocene koju su dobili. S druge strane, volonteri i edukatori su mogli da saznaju kako deca gledaju na sistem ocenjivanja, da li na ocene gledaju kao na motivatore i podstreke na aktivnost, ili im ocene ne predstavljaju nešto zbog čega i oko čega bi se aktivirali; da li smatraju da ih ocene predodređuju ili svrstavaju u neke kategorije i da li je, i zašto, bitno potruditi se za bolje ocene.

U prvom delu radionice, deca su podeljena u manje grupe i imala su zadatak da promisle i odgovore na sledeća pitanja: šta su ocene; čemu služe; šta je dobra, a šta loša ocena.

Deca su pozvana da zamisle da je u njihovu školu došla grupa dece iz neke zemlje u kojoj nema škole. Oni su čuli da postoje dobre i loše ocene i hteli bi da znaju o čemu se tu radi. Deca treba da im odgovore na nekoliko pitanja: šta su ocene; čemu služe; šta znači kad se kaže dobra, a šta loša ocena. Ne vredi reći 2 ili 5, jer gosti ne znaju brojeve, treba im rečima objasniti.

² Radionica je preuzeta iz priručnika „Građansko vaspitanje za treći razred osnovne škole“ <http://www.mpn.gov.rs/prirucnici-za-gradjansko-vaspitanje/> (pristupljeno januara 2020. godine) i prilagođena

U drugom delu radionice, svaka od manjih grupa je predstavila svoje odgovore na pitanja iz prvog dela. Dečiji odgovori na pitanja šta su ocene i čemu one služe uglavnom su bili da ocene predstavljaju opis ili oznaku onoga što su uradili i njihovog znanja, kao i da se ocene dobijaju za različite stvari, ponekad samo za urađene domaće zadatke, nekad za ono što su naučili, kada ih nastavnici ispituju za ocenu ili kada imaju test. Interesantno je da dobrim ocenama smatraju sve ono što nije jedinica i zovu ih „lepim ocenama“. Sve vreme su svoje izlaganje bazirali na ličnom iskustvu, pa su tako na radionici navodili razne situacije koje su se dogodile njima lično ili nekom njihovom drugu. Neki od predstavnika grupe iskazali su i mišljenje da ocene ne predstavljaju uvek samo njihovo znanje, jer im se dešavalo da nekada znaju i više, ali da dobiju manju ocenu, iz razloga što do tog trenutka nisu pokazivali veće znanje i zalaganje. Kada je trebalo objasniti pojmove dobra i loša ocena, bez korišćenja brojeva, rekli su da kada dobiješ dobru ocenu onda si nešto naučio, a da su loše ocene pokazatelj neznanja. Dobre ocene su sve one pozitivne na kojima si pokazao bar neko malo znanje, a što više znanja pokažeš ocene su još bolje. Loše ocene su samo one kada ništa ne naučiš, ništa ne uradiš i ne odgovaraš tačno. Nakon njihovog završenog izlaganja, voditelj radionice im je objasnio da je svaka ocena zapravo informacija o postignutom i da one služe kao podsticaj za dalje napredovanje. Čak i kada dete dobije odlične ocene, to je opet podsticaj da treba još da radi, kako bi odlične ocene i zadržalo. Svaka ocena je pokazatelj trenutnog postignuća i treba da nam ukaže na to šta smo dobro uradili, a šta loše, da bismo sledeći put postigli još više.

Treći deo radionice je nazvan „Osećanja u vezi sa ocenom“ i ovaj deo je podrazumevao individualni rad svakog deteta. Svako dete je trebalo da se priseti situacije kada je dobilo dobru i lošu ocenu i da objasni kako se osećalo u tim trenucima. Osećanja vezana za dobru ocenu koja su preovladavala kod svih je da su bili srećni, zadovoljni, ponosni i da su nakon toga želeli da opet daju sve od sebe da budu još bolji. Bilo je i dece koja nisu pokazivala previše ushićenja zbog dobre ocene. Kazala su da je lepo dobiti dobru ocenu, ali da nisu dugo nakon toga zadržavala taj osećaj sreće, volje i motivacije da opet budu marljiva i bolja. Što se tiče osećanja vezanih za lošu ocenu, uglavnom su bila izražena osećanja

besa i ljutnje. Svi su uglavnom bili nezadovoljni sobom i bili su kivni na sebe, zato što su dozvolili da dobiju loše ocene, mada je bilo i pojedinaca koji nisu pokazivali takva osećanja, odnosno nisu se previše uzbuđivali oko loših ocena; bilo im je svejedno, saopštavali su da ne razmišljaju o ocenama i da im nisu mnogo bitne. Voditelj radionice i ostali volonteri su objašnjavali deci da je sasvim normalno da se osećaju besno i ljutito, ali da problem neće biti rešen ako dozvole da ih takva osećanja preplave, već da takva osećanja treba da im budu podstrek za popravljavanje i poboljšanje ocena, tj. da tu ljutnju usmere upravo na rad i povećanje motivacije da napreduju. Deci koja su saopštavala da im ocene nisu važne volonteri su pokušali da objasne da su ocene, ali ne samo ocene, već školovanje generalno, jako bitni za njihov život i individualni razvoj i da ne bi trebalo da budu nezainteresovani za svoju dobrobit i napredovanje. Loše ocene su dobili i iz razloga što im je svejedno da li će dobiti dobru ili lošu ocenu.

Četvrti deo radionice je bila ponovna diskusija u velikoj grupi. Pro-mišljalo se i odgovaralo na pitanja: da li deca imaju pravo da znaju zašto su dobila određenu ocenu i šta mogu da kažu ako ocena nije zadovoljavajuća; da li bi deca volela da se uopšte ne ocenjuje u školi; kako bi trebalo da izgleda ocenjivanje koje bi doprinelo da deca više i bolje uče.

Pošto je u prethodnim delovima radionice deci naglašeno da ocena služi kao informacija i podstrek za dalje napredovanje, sada je sa decom vođen razgovor o njihovom pravu da znaju zašto su neku ocenu dobili, o tome da treba da traže obrazloženje ocene, da pitaju šta nisu dobro uradili i šta mogu da urade da bi sledeći put njihova ocena bila bolja. Deca su saopštavala da ne pitaju zašto su dobila neku ocenu, pa čak ni kada je ocena loša, verovatno iz razloga što su naučena da prihvate sve tako kako jeste. Dalja diskusija je vođena u pravcu objašnjavanja da imaju pravo, a i da treba da pitaju sve što ih interesuje vezano za ocenu, kao i šta mogu da učine da bi napredovali i bili bolji. I nakon radionice, volonteri su stalno podsećali decu da treba da razgovaraju sa svojim nastavnicima o ocenama, zbog njih samih, ali i da bismo znali koji deo gradiva treba više da obrađujemo u Društvenom centru. Na pitanje da li bi im više odgovaralo da nema ocenjivanja u školi, neka deca su predlagala da bi bilo dobro da dobijaju neke simbole ili opisne ocene,

dok se većina složila da im ovaj način ocenjivanja zapravo ne smeta. Ono sa čime su se svi složili je da, zapravo, nije bitna ocena već znanje, kao i da je najveći podstrek za sve njih ne toliko sama ocena, koliko reči ohrabrenja i podrške ("Bravo", "Možeš ti to", "Samo nastavi tako").

Na to su deca naročito ukazala zbog pristupa koji volonteri i voditelji radionica uvek imaju sa njima. Uvek ih saslušaju i daju podsticajne povratne informacije (na primer: „Sviđa mi se to i to u tvom odgovoru...” „Zato što cenim... a volela bih da si pomenuo...” „Zato što mi je stalo...”). Podrška i podstrek su ono što ih motiviše da se trude da budu bolji i da redovno dolaze u Društveni centar.

Peti deo radionice je ponovo okupio decu u manje grupe. Trebalo je diskutovati o pitanjima: koje su pogodnosti i dobrobiti koje proizilaze iz dobrog uspeha, tj. dobrih ocena; zašto se trudimo da imamo što bolje ocene; da li znate neku osobu koja je bila dobar učenik u školi, a koja je sada odrasla i radi; gde radi, koliko zarađuje, kakav joj je posao; da li znate nekoga ko nije bio dobar đak ili nije završio školu; gde on radi sada; koliko zarađuje; kakav mu je posao; da li loša ocena može da bude nekad dobra po nas; da li nas ocena opomene, trgne, podseti da smo se opustili i da bez rada, truda i stalnog učenja nema ni napretka.

Ovaj deo radionice je bio najvažniji, jer su deca razumela da ukoliko imaju dobre ocene, to donosi mnogo prednosti. Navodili su da je to bolji posao, prihvatanje u društvu, čime su pokazali da su svesni značaja obrazovanja. Navodili su primere volontera i edukatora koji su završili škole i sada pomažu deci u učenju. Takođe, navodili su da bi voleli da nastave školovanje, jer će tako moći da rade. Kao primere nekog ko se nije školovao, navodili su ljude iz svog okruženja, ali nisu navodili poslove kojima se ovi ljudi bave. Voditelj radionice je izrazio stav da se nijednog posla ne treba stideti, ali da kada se školujemo imamo veće mogućnosti za bolje zaposlenje. Ovakvi lični primeri bili su od posebnog značaja za decu koja su na početku radionice pokazivala nezainteresovan stav prema ocenama i školovanju. Ovi primeri su doprineli buđenju svesti dece da treba da misle na sebe sada zarad budućnosti. Na kraju, složili su se da, kada dobiju neku lošu ocenu, žele da je poprave i da se više trude.

Šesti deo radionice je od dece tražio da se stave u ulogu ocenjivača, što im je u prvi mah bilo čudno i strano, ali su se brzo snašli. Svako

dete imalo je zadatak da oceni rad i zalaganje volontera u radu sa njima, kao i da saopšti obrazloženje svoje ocene. Nakon ocenjivanja, volonteri su govorili o svojim osećanjima vezanim za ocenu koju su dobili od dece. Najzanimljiviji deo radionice je bio upravo ovaj završni deo kada su deca dobila mogućnost da ocenjuju volontere. Tada su pokazala da su uglavnom subjektivna kao ocenjivači, jer im je glavni kriterijum bio koliko često neko od volontera radi s njima, odnosno koliko im vremena posvećuje tokom rada.

Rezultati realizovanih aktivnosti

Aktivnosti i radionice realizovane u okviru ove teme rezultirale su boljim učinkom dece u obrazovnom smislu, povećanom motivacijom za nastavak učenja i intenzivnijim uključivanjem u aktivnosti, osveščivanjem pozitivnih ishoda prošlih aktivnosti koje su imali, kao i popravljanjem slike o sebi. Deca su naučila da obećanja i odluke koje dajemo i donosimo treba poštovati. Kroz poslednju radionicu o ocenama, osim saznanja o značaju ocena, deca su uvidela da je važno da se ne zadovoljavamo niskim ocenama i minimalnim rezultatima, već da treba da težimo ka svom maksimumu. Takođe, deca su naučila da imaju prava da pitaju zašto su ocenjeni na određen način. Važan uvid koji su deca stekla je i da se znanje, trud, zalaganje i rad uvek isplati.

Svakodnevne aktivnosti u službi učenja i razvoja

Kroz formalno obrazovanje, učenici se često suočavaju sa propisanim sadržajima koje treba da nauče, a da im vrlo često nije jasan značaj onoga što uče za svakodnevni život. U Društvenom centru se sa decom radi i na takvim sadržajima, ali je daleko bitnije decu pripremiti za svakodnevni život i snalaženje u svakodnevnici – na ulici, u prodavnici, u školi, u domu zdravlja ili opštini; u odnosu sa vršnjacima, starijima, autoritetima, roditeljima, nastavnicima, službenicima koji rade u institucijama itd. Aktivnosti u Društvenom centru deci omogućavaju da kroz neke, naizgled beznačajne i naivne situacije i aktivnosti, uče kako da se snađu u životu. Aktivnosti u Društvenom centru omogućavaju deci da uče kroz sopstveno iskustvo, a takvo učenje ne bleđi i nije naporno i odbojno kao učenje za ocenu, učenje iz knjige itd.

Eduikator i volonteri koji su uključeni u rad primetili su kod neke dece slabo poznavanje matematičkih operacija i teškoće u pretvaranju mernih jedinica. Ujedno je primećena izrazita maštovitost i kreativnost, kao i želja za igrom. Na osnovu ovih zapažanja, osmišljene su radionice koje su, osim zabavnog karaktera, poslužile i za učenje i razvoj određenih veština.

Radionica „Takmičarsko kuvanje“

Prva radionica, pod nazivom „Takmičarsko kuvanje“, osmišljena je tako da se deca, podeljena u dve grupe, takmiče u pripremi zadatih jela. Obe grupe dobile su po dva recepta (recept za palačinke i recept za bombice sa bananom i keksom). Pobjednik je ona grupa koja prva napravi obe poslastice. Pre početka takmičenja, obezbeđen je potreban materijal za kuvanje.

Timski rad na radionici „Takmičarsko kuvanje“

Deca su ozbiljno shvatila takmičenje. Želja za pobedom navela ih je na dobru organizaciju. Prvo su međusobno podelili zadatke: ko čita recept, ko meri količine sastojaka, ko meša sastojke, ko filuje palačinke, dok su bombice pravili svi, kako bi bili brži u spremanju. Svako iz grupe je imao svoje zaduženje koje je obavljao samostalno ili uz pomoć volontera. Iako je u ovoj radionici učestvovao veći broj devojčica, i dečaci su želeli da se oprobaju u spremanju i tako nauče nešto što će im kasnije koristiti. Tokom takmičenja bilo je i želja da se radi samostalno, ali su deca ipak shvatila da je to timska igra. U toku procesa spremanja, sa decom se, osim kulinarskih veština, vežbalo i čitanje sa razumevanjem i praćenje uputstva; pretvaranje mernih jedinica; govorilo se o bezbednom rukovanju kuhinjskim aparatima (mikser, šporet), kao i o korišćenju čaše ili kašike kao mere za određene sastojke ukoliko ne poseduju mericu ili vagicu. Takođe, kroz ovu radionicu deca su se učila i osamostaljivanju, jer je svako dobio priliku da preuzme deo odgovornosti za uspeh tima i proba se u delu spravljanja poslastica.

U ovoj aktivnosti, učestvovali su i stariji dečaci – učenici Ugostiteljsko-turističke škole. Oni su takođe pomagali mlađim vršnjacima, ali

istovremeno i podělili svoje iskustvo iz škole, jer se školuju za zanimanje Poslastičar. Oni su pekli palačinke, uz objašnjenje i demonstraciju celog procesa, uključujući i okretanje palačinki „u vazduhu“. Deca su ih zadivljeno posmatrala i slušala.

Stariji vršnjaci peku palačinke na radionici „Takmičarsko kuvanje“

Takođe, jedna grupa dece je rekla da jako vole da jedu griz i da se kod kuće to često pravi, kao i da bi voleli da kuvaju i griz. Sa zadovoljstvom je prihvaćen ovaj njihov predlog. Obezbeđeni su potrebni sastojci, pa je ova grupa dece, korak po korak, samostalno skuvala griz, uz nadzor volontera. Deca su učila kako da tačno odmere tečnost u zavisnosti od broja osoba za koje prave griz, šta se dešava sa šećerom kada se sipa u toplo mleko, zašto moramo biti oprezni sa jačinom temperature, šta raditi da se ne opečemo ili u slučaju da se tokom kuvanja opečemo, itd. Deca su bila jako zadovoljna svojom poslasticom i sa zadovoljstvom su je poslužila i ostaloj deci.

Ova radionica bila je veoma važna iz ugla izgradnje funkcionalne pismenosti. Deca su imala priliku da ono što su učila u školi (čitanje,

praćenje uputstva, merne jedinice, ponašanje različitih supstanci na različitim temperaturama i sl.) isprobaju u praksi ili da ono što nisu naučila u školi isprobaju i nauče na konkretnom primeru. Ova radionica je bila jedna od najrađe prihvaćenih od strane dece i jedna od retkih u kojima su bez izuzetka sva deca želela da učestvuju sa entuzijazmom i velikim interesovanjem. Deca su imala priliku da se oprobaju u nečemu novom, da afirmišu svoje sposobnosti, da aktivno rade i učestvuju u sopstvenom procesu učenja, da doprinesu timskom radu, a sve to na jedan zanimljiv i autentičan način. Takođe, činjenica da su deca bila svesna da će na kraju radionice imati prilike i da probaju ono što su sami pravili umnogome im je davala motivaciju tokom celog procesa učestvovanja. Ova aktivnost je bila specifična i po tome što su sva deca mogla da učestvuju, bez obzira na nivoe znanja koje pokazuju u školi. Podelom odgovornosti i zadataka u okviru grupa, za svako dete je bilo prilike da da svoj doprinos konačnom produktu. S obzirom na oduševljenje koje su deca ponela sa ove radionice, može se dati sugestija da se što češće organizuju ovakve aktivnosti u kojima deca aktivno uče kroz njima izazovne, smislene i interesantne situacije.

Radionica "Vreme i merenje vremena"

Edukativno-kreativna radionica „Vreme i merenje vremena“ najpre je planirana i održana sa mlađom uzrasnom grupom. Međutim, i u radu starijom grupom dece uočeno je da deca i na starijem osnovno-školskom uzrastu ne pridaju veliku pažnju pojmu vremena, zbog toga što članovi porodice vrlo često nemaju poslove koji su uslovljeni vremenom i imperativom da se mora stići na posao na vreme. Vrlo često se dešavalo da i u Društveni centar ne dolaze na vreme, navodeći kao razloge to što nisu obratili pažnju na vreme. Planirano je da se ova radionica realizuje i sa učenicima starijih razreda kojima je pružana podrška u Društvenom centru, ali nije održana zbog epidemiološke situacije uzrokovane Korona virusom. Ipak će u nastavku biti prikazan scenario ove radionice u nadi da će biti realizovana kada se za to stvore uslovi.

Cilj radionice je da deca nauče ili obnove jedinice za merenje vremena (sekund, minut, sat/čas, dan, nedelja, mesec, godina, decenija, vek, milenijum), da razlikuju njihovo trajanje i podelu (pola, četvrtina, dane u

nedelji, mesece u godini, godišnja doba), kao i da određuju vreme na časovnicima u skladu sa svojom organizacijom dana. Takođe, završni deo radionice posvećen je planiranju vremena i radu na uspostavljanju rutine planiranja vremena i dana, u cilju poboljšanja produktivnosti dece.

Uvodna aktivnost je igra „*Dan/noć*“ (ili na romskom „*Dive/mrako*“). Sledi objašnjenje da se dan deli na svetli i tamni deo, gde se svetli deo naziva *obdanica*, a tamni deo *noć*. Potom sledi aktivnost sa karticama na kojima su ispisani delovi dana (zora, jutro, pre podne, podne, posle podne, večer, ponoć): dete koje izvuče papirić sa napisanim pojmom treba da kaže šta radi u tom delu dana. Voditelj komentariše da ljudi koriste časovnik kako bi se preciznije orijentisali u vremenu i znali kada nešto rade. Da bi deca povezala trajanje vremena iskazano jedinicom za merenje vremena sa sopstvenim iskustvom, voditelj im postavlja pitanja kao što su: koliko dugo spavamo; koliko traje čas u školi; koliko vremena provodimo u Društvenom centru; koliko dugo igraš igrice; koliko vremena provodiš napolju.

U narednom koraku, deca uče/obnavljaju da jedan krug male kazaljke na satu predstavlja 12 sati, a kada kazaljka obiđe dva kruga onda je to 24 sata ili jedan ceo dan; da velika kazaljka na satu obiđe ceo krug za 60 minuta, kao i da 1 minut traje 60 sekundi. Sledi izrada satova, kao i vežbanje gledanja na sat u parovima naizmenično (jedan član para „navije sat“, a drugi govori koliko je sati, pa se menjaju, a sve uz praćenje i pomoć volontera). Deca koja su ovo već savladala će, umesto volontera, biti pomagači nekim parovima kojima je potrebna pomoć.

Glavna aktivnost jeste planiranje dana uz naznačavanje vremena kada se šta radi. U sopstvenom planu, deca će navesti koliko vremena odvajaju za učenje, za odmor; koliko traje neka njihova druga aktivnost. Na ovaj način, deca su u prilici da vežbaju sopstvenu veštinu organizacije vremena.

U završnoj aktivnosti, deca odgovaraju na pitanja o tome kada je vikend, kako znaju kada je počeo vikend, šta rade radnim danima, a šta vikendom. Zatim obnavljaju dane u nedelji. Sledi pitanje kada im je rođendan (ako neko dete ne zna tačan datum, onda kaže godišnje doba). Potom deca obnavljaju mesece, tako što koriste veliki krug podeljen na 4 dela i u odgovarajući deo kruga upisuju mesece koji pripadaju proleću,

letu, jeseni i zimi. Deca vežbaju da koriste i kalendar pri čemu obnavljaju da jedna godina ima 12 meseci, koliko dana ima svaki mesec u godini, zatim da 10 godina čini jednu deceniju, a 100 godina čini jedan vek.

Deca vežbaju redosled meseci u godini, tako što svako izvuče papirić na kome je napisan jedan mesec, a onda se, uz muziku, ređaju tako da naprave niz koji odgovara redosledu meseci u godini. Ista aktivnost se može koristiti i za dane u nedelji.

Na kraju se sa decom razgovara o važnosti poštovanja vremena u odnosu sa drugim ljudima (u prijateljskim i porodičnim odnosima, odnosima u Društvenom centru, školi, kao i u ostalim formalnim i neformalnim odnosima koje formiramo i u koje stupamo tokom života) i slike koju stvaramo u očima drugih ljudi ukoliko ne poštujemo vreme.

Pravljenje čestitki za 8. mart

Osmi mart, međunarodni Dan žena, u Društvenom centru je obeležen izradom čestitki za mame i bake, ali i ostale članice porodica. Deci je ranije najavljeno da će taj dan biti rezervisan za ovu kreativnu aktivnost, te da tog dana akcenat neće biti na školskim sadržajima. Deca su izrazila radost i oduševljenje povodom izrade čestitki. Sav potreban materijal je unapred pripremljen: papiri u boji, lepak, makaze, trake, perlice, flo-masteri, boje, šljokice, olovke i još puno kreativnog materijala, a i osveženje. Ideja je bila da u prijatnoj stvaralačkoj atmosferi svako dete individualno napravi čestitku za članicu svoje porodice, ili više njih, i to sa potpunom slobodom u izražavanju svojih kreativnih potencijala. Naravno, čestitke nisu pravila samo deca, već su se i volonteri rado priključili ovoj akciji.

Prijatna muzika je pratila rad i doprinosila pozitivnoj atmosferi. Svi su bili odlično raspoloženi i duboko posvećeni i udubljeni u svoj umetnički rad. Deca su koristila razne materijale, isprobavala više ideja, crtala, lepila, bojila, saradivala među sobom, razmenjivala ideje. Cela aktivnost je trajala tri sata i na kraju procesa je svako dete kući ponelo po jednu, a neko i više originalnih čestitki.

Kada je radionica počela, pretežno su devojčice došle i bile zainteresovane za ovu aktivnost. Dečaci su smatrali da „to nije za njih“. Verujući da i dečaci i devojčice podjednako treba da razvijaju svoju kreativnost,

kao i da gaje poštovanje prema svojim majkama, bakama, sestrama i ostalim članicama porodice, volonteri su zamolili par devojčica da pozovu i podstaknu i svoje drugove da dođu. Par dečaka je došlo nakon nekog vremena i, uz podstrek svojih drugarica i volontera, oni su na kraju izradili predivne originalne čestitke za svoje majke.

Ova aktivnost omogućila je višestruku dobit za decu. Deca su imala priliku da razvijaju svoju maštu, kreativnost, stvaralačke ideje i originalnost. Radionica je aktivirala kod dece umetničke sklonosti, koje je jako važno negovati kako bi njihove ličnosti bile oplemenjene i estetski izgrađene. Takođe je kod dece ovaj čin izrade čestitki, poklona za članice sopstvene porodice, probudio plemenitost i pozitivno, prosocijalno ponašanje – učiniti nešto dobro za svoje bližnje, darovati im nešto, poslati im poruku da su poštovane i vredne. Deca su se još jednom podsetila vrednosti, snage i moći koju žene imaju i nose u sebi.

Edukativne igre

Poznato je da deca najviše uče kroz igru. Značaj edukativnih igara ogleda se u stimulisanju psihomotornog razvoja, logičkog rasuđivanja, pamćenja, kreativnosti, mašte. Jedna od mnogobrojnih edukativnih igara koju su deca često igrala jeste „Aktiviti”. Deca su naizmenično, izvlačeći kartice, objašnjavala saigračima određeni pojam na jedan od tri načina: opisivanjem, crtanjem ili pantomimom. Na taj način, razvijala se kreativnost, snalažljivost, kognitivne sposobnosti. Pojedina deca su kroz ovu igru pokazala i talenat za crtanje. Ukoliko deca nisu poznavala neki pojam, volonteri bi objasnili šta je i čemu služi, za šta se koristi, itd. Svakodnevnom igranjem, kod velikog broja dece primećeno je poznavanje i prepoznavanje više pojmova. Većina dece je u početku negodovala kad god bi trebalo da pojam opišu rečima ili pokažu pantomimom, jer su smatrala da ne umeju dovoljno dobro da objasne nešto i da ih nećemo razumeti ili ih je bilo sramota da „odglume”. Uz pomoć volontera koji su sa decom često igrali ovu igru i pomagali im, vremenom je nelagodnost u objašnjavanju i pokazivanju pantomimom potpuno nestala, a deca su postala opuštenija i smelija u igri. Ova igra postala im je omiljena, jer kroz zabavu mogu mnogo toga i da nauče. Najviše vole kada neko od volontera igra sa njima. Većina volontera nije znala tu igru i deca su im

objašnjavala kako se igra. Tu se vidi da vole kada volonteri nešto uče od njih.

Deca u centru često igraju i igru „*Memorija*“. Materijal za igru čini više parova kartica sa istim pojmovima/slikama. Kartice su pomešane i okrenute tako da se pojam/slika ne vidi, a okretanjem kartica, tj. otkrivanjem, saznajemo i pamtimo poziciju kartica sa istim pojmovima. Pobednik je onaj koji sakupi više parova kartica sa istim pojmovima. Kroz ovu igru, deca su razvijala memoriju, tako što su pamtila gde su koju karticu videla i trudila se da pronađu njen par. Ujedno su se učila i strpljenju, kada je nekome od njih trebalo više vremena da se podseti pozicija kartica i odluči koju će karticu izvući. Na kraju, poboljšavala su i svoje jezičke veštine, jer su ujedno izgovarala i pojmove koje otkrivaju na karticama.

Deca su igrala i „*Sudoku*“. Cilj igranja ove igre bio je da deca vežbaju sabiranje, razviju logičko razmišljanje, analitičke i intuitivne veštine i unapređuju zaključivanje, koncentraciju, strpljenje i samopouzdanje. Deca su prvo upoznata sa pravilima klasične Sudoku igre (9x9), a potom su rešavali uprošćenu verziju (4x4). Sa ovom igrom niko od prisutne dece nije bio prethodno upoznat, a veće interesovanje za nju su pokazala starija deca.

Rad na promovisanju pozitivnih oblika ponašanja i nenasilne komunikacije

Svakodnevni rad sa decom u Društvenom centru ne zasniva se samo na obrazovnom aspektu, koji podrazumeva pomoć u učenju i izradi domaćih zadataka, već je velika pažnja posvećena i vaspitnoj ulozi. Poželjne oblike ponašanja kod dece volonteri i edukator su podsticali, pre svega, ličnim primerom, tj. ponašanjem koje podrazumeva uvažavanje i spremnost da se svako dete sasluša, toleranciju i razumevanje za sve, doslednost, konstruktivno rešavanje problema kroz razgovor, neprihvatanje fizičkog kažnjavanja. Volonteri i edukator su pratili ponašanje svakog deteta, pohvaljivali ga kada to zasluži ili preduzimali zajedničke mere ukoliko dete ne uvažava pravila ponašanja u grupnom radu. Na neprimereno ponašanje kod dece su reagovali odmah, vodeći sa decom pojedinačne razgovore o razlozima koji su doveli do takve njihove reakcije, pomažući im da shvate da njihova neprimerena reakcija ne vodi rešavanju problema. Ovi razgovori bili su usmereni na nalaženje mogućih prihvatljivih rešenja, a kroz suočavanje dveju zavađenih strana i pronalaženju zajedničkog rešenja.

Aktivnosti u Društvenom centru su organizovane na osnovu potreba dece, informacija iz škole, odnosno na osnovu onog što su volonteri i edukatori primetili u radu sa decom. Zato su, pored kreativnih i edukativnih radionica, organizovane i psihosocijalne radionice za promovisanje pozitivnih oblika ponašanja i nenasilne komunikacije.

Pravila ponašanja u Društvenom centru

Suočeni sa neuobičajeno konfliktnim ponašanjem jedne grupe dece u novembru 2019. godine, volonteri, zajedno sa edukatorima, odlučili su da održe radionicu o pravilima ponašanja u Društvenom centru, kako bi se svi zajedno podsetili pravila ponašanja. Radionica je naišla na dobar odziv, s obzirom na to da su i ostala deca bila začuđena

ponašanjem jedne male grupe dece koja je nekoliko dana uzastopce dolazila u Društveni centar i neprimereno se ponašala. Radionici su prisustvovala pretežno deca starijeg uzrasta.

Sama radionica je bila isplanirana kao razgovor podeljen u tri celine:

1. Reagovanja na ponašanje njihovih drugova u prethodnim danima i njihovi komentari na to;
2. Osvrt na pravila ponašanja u Društvenom centru i njihovo mišljenje o učinku rada u centru;
3. Razgovor o tome koja postojeća pravila im deluju prihvatljivo, a koja bi oni izbacili ili eventualno dodali.

Za svaku od ove tri celine, deca su podeljena u grupe i ispisivala su svoja stanovišta. Kasnije su ih iznosila pred ostalima. Neka deca nisu bila spremna da javno prezentuju stavove grupe (problem koji je obrađivan u drugim radionicama). Međutim, uz individualni razgovor i ohrabivanje od strane volontera i edukatora, njihova mišljenja su predstavljena.

Prisutnoj deci se nije svidelo neprimereno ponašanje njihovih drugova i jednoglasno su ga osudili, pokušavajući da objasne razloge takvog ponašanja. U svojim izlaganjima, pokazali su da dobro znaju pravila koja važe u centru, pa su čak izneli i neka razmišljanja na koja volonteri nisu obraćali pažnju u prvi mah, ali koja su deci bila bitna. Pokazali su da su zadovoljni radom centra, objasnili zbog čega je on potreban i zbog čega je bitno da se prema centru odnosimo s punom pažnjom i poštovanjem. Upitani da li su zadovoljni radom volontera, objasnili su da jesu i da im oni dosta pomažu. Pravila koja bi oni voleli da dodaju uglavnom su se odnosila na odnos prema deci koja ne poštuju pravila. U vezi s tim, dogovorena su i neka ograničenja u prisutvovanju radu za onu decu koja budu kršila uspostavljena pravila.

Radionica nije trajala dugo i nije bila deci zamorna, a ciljevi radionice su ostvareni. Istaknuti su problemi, ponovljena su pravila ponašanja, a u narednom periodu su i volonteri i deca radili na njihovoj primeni, te se može reći da problema sa neposlušnošću i nedisciplinom više nije bilo.

Radionica „Vršnjačko nasilje“

Tokom rada sa decom u Društvenom centru, događalo se da između dece dođe do nekih nesuglasica koje su, ponekad, dovodile do svađe i raspravljanja. Deca u konfliktnim situacijama sa vršnjacima reaguju najčešće verbalnim, ali ponekad i fizičkim nasiljem. Iz ugla deteta koje se tako ponaša, ovakav vid ponašanja se doživljava kao normalna reakcija u situaciji kada se osećaju ugroženo ili kada žele da se „istaknu“ u društvu (npr. da bi se dokazali pred simpatijom).

Period adolescencije je nov, buran i izazovan i za samu decu, ali i za njihove porodice, nastavnike u školi, pa i za sve ostale koji učestvuju u njihovom rastu i razvoju. U ovom periodu je više nego inače deci značajna slika o njima u očima vršnjaka, te je najčešći povod za verbalno, pa i fizičko nasilje, loša reč upućena od strane nekog drugog deteta, psovka, uvreda itd. U takvim situacijama, u repertoaru reagovanja dece kojoj je pružana podrška uglavnom nije bilo asertivnih odgovora, već su gotovo uvek odgovori bili agresivni, pri čemu je agresivnost ispoljavana i verbalno i fizički. Starija braća/sestre veoma ozbiljno shvataju svoju zaštitničku ulogu, pa se često uključuju u konflikte čiji su učesnici ili pokretači njihova mlađa braća ili sestre. Takođe, kod sve dece, nezavisno od nacionalne pripadnosti ili socijalnog statusa, pa tako i kod dece koja dolaze u Društveni centar, mogu se приметiti različiti negativni oblici ponašanja usmereni na druge, kao što su: nazivanje pogrđnim imenima, ruganje, omalovažavanje, udaranje, guranje, ogovaranje, izbegavanje, ignorisanje, ismevanje.

Kao pokušaj da se ovaj problem reši ili makar ublaži, osmišljena je radionica na temu vršnjačkog nasilja, namenjena učenicima od petog do osmog razreda. Cilj radionice bio je podizanje svesti i nivoa znanja učenika o vršnjačkom nasilju: šta je nasilje, koje vrste nasilja postoje, kako prepoznati nasilno ponašanje, profil žrtve i nasilnika, kakve su posledice i kome se obratiti u slučaju pojave nasilja u školi i okolini.

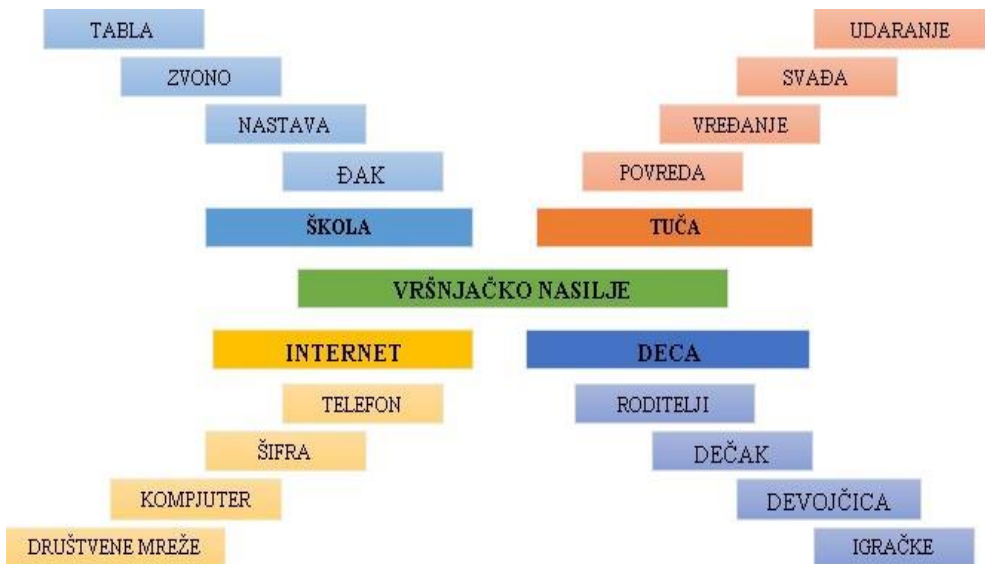
Prvi deo radionice je bio posvećen upoznavanju sa temom i problemom. Prva aktivnost, nazvana Intervju, odnosila se na upoznavanje dece. Deca su podeljena u parove tako da budu sa nekim koga ne poznaju dobro ili sa kim se ne druže često. Zadatak je bio da u roku od tri minuta saznaju što više jedni o drugima i, kada su obavili intervju, svi

su se vratili u krug i svako je predstavio svog para. Druga aktivnost je nazvana Tom i Džeri, jer je deci projektovan istoimeni crtani film. Po završetku crtanog filma, usledila je diskusija bazirana na sledećim pitanjima: zašto se Tom i Džeri stalno jure, zašto se tako ponašaju jedan prema drugom, kakve su posledice takvog ponašanja, da li su oni prijatelji ili neprijatelji, da li su se i oni ikada tako ponašali sa svojim drugarima, kako se to obično završi, da li se takvo ponašanje može dobro završiti? Ova aktivnost se odnosila na upoznavanje dece sa temom radionice.

Drugi deo radionice je bio edukativnog karaktera. Učesnici radionice su zajednički definisali pojam nasilja, oslanjajući se na asocijacije (radnje, osećanja, osobine) u vezi sa nasiljem koje su deca izgovarala. Voditelj je zapisivao asocijacije na tabli. Zatim je decu podelio u četiri grupe i svaka grupa je trebalo da kreira definiciju pojma „nasilje“ na osnovu izlistanih asocijacija, kao kada bi to morali da objasne nekome ko nikada nije čuo za taj pojam (npr. vanzemalcima). Na kraju su grupe predstavljale svoju definiciju ostalim grupama, a voditelji dodatno pojašnjali pojam nasilja.

Zatim su voditelji naveli šest vrsta nasilja (fizičko, verbalno, socijalno, psihološko, elektronsko i seksualno), objasnili ove pojmove i zamolili decu da, ako to žele, odglume jedan od navedenih oblika nasilja, dok ostali pogađaju o kojem obliku se radi. Nakon toga je usledila diskusija bazirana na sledećim pitanjima: ko vrši, a ko trpi nasilje; da li je ovo bilo grubo ponašanje; kojoj vrsti nasilja pripada; zašto se svako od njih baš tako ponaša; šta može drugačije da se uradi? Voditelji su, zatim, pitali decu da li su oni nekada bili svedoci ili žrtve nasilja, kakve posledice ostavlja nasilje i kako je moguće smanjiti nasilje. Odgovori neke dece su bili da su bili žrtve verbalnog nasilja od strane drugara iz odeljenja ili iz škole, da su trpeli nazivanje pogrđnim imenima, ali da to nije preraslo u nešto više, jer su se obratili nastavnicima za pomoć. Većina njih je odgovorila da znaju nekog ko je bio žrtva fizičkog ili verbalnog nasilja. Ovo je bila zgodna prilika da se naglasi značaj reagovanja u takvim situacijama, odnosno traženja pomoći za mirno rešavanje sukoba.

Na kraju radionice, radi provere naučenog, usledila je igra asocijacije čija su rešenja bila pojmovi sa ove radionice.

Igra „Asocijacije“ u okviru radionice o vršnjačkom nasilju

U daljem radu sa decom, moglo se primetiti da su neka deca korigovala svoje ponašanje. Više su počela da obraćaju pažnju i prepoznava su neke oblike vršnjačkog nasilja u svom okruženju i o tome obavestavala volontere ili edukatora.

Psihološko i elektronsko nasilje je deci bilo najmanje blisko. Deci ovi termini nisu bili poznati, pa su voditelji radionice kroz primere deci objasnili šta bi to moglo da bude i kako prepoznati takvu vrstu nasilja. Svi su se složili s time da za nasilnike moraju postojati sankcije, ali isto tako i da okolina mora da postane osetljivija da prepozna znake nasilja i pomogne žrtvi u borbi sa nasilnikom.

Tokom cele radionice, bilo je jako zanimljivo pratiti ponašanje dece. Na početku je bio uočljiv entuzijazam, jer se radi o tako zanimljivoj temi kao što je nasilje. Dečaci su čak na početku bili raspoloženi da karikiraju nasilnike, smatrajući to smešnim i zabavnim. Kako je radionica odmicala, a oni saznavali i uviđali koliko je nasilje loše i sveprisutno, na njihovim licima se jasno mogla uočiti zbunjenost, ali i začuđenost. Na radionici su pokrenuta neka pitanja koja su možda probudila sećanja na neke situacije koje su bile nasilne ili predstavljale potencijalno nasilne odnose, a koje deca možda nisu procenjivala tako. Neki od učesnika

radionice su bili otvoreni da to i podele sa ostalima, izražavajući žaljenje što nisu adekvatno i pravovremeno reagovali. Voditelji su pokušali da ih rasterete osećanja krivice zbog ranijeg ponašanja, ali su pokrenuli osmišljavanje strategija za reagovanje ako se opet budu našli u istoj ili sličnoj situaciji. Kao dokaz koliko ih je radionica podstakla na razmišljanje, mogu se navesti pitanja koja su deca postavljala nakon radionice, a veza na su za oblike nasilja i kom tipu pripada određeno nasilje. Radionica je završena sa jasno razgraničenim oblicima nasilja, ponuđenim načinima reagovanja pri suočavanju sa nasilnikom, kao i institucijama kojima se treba obratiti za pomoć radi zaštite od nasilja. Takođe, povećana je senzitivnost dece da uopšte odvoje nasilje od nenasilja i podignuta je svest dece da na nasilje ne smemo ostati ravnodušni.

Radionica o neverbalnoj komunikaciji

Nakon obrađene radionice o vršnjačkom nasilju, koja je decu pokrenula na promišljanje o ophođenju prema drugima, osmišljena je i izvedena radionica o neverbalnoj komunikaciji. Naime, većini dece je termin bio nepoznat i nisu znala šta to podrazumeva, ali kroz konkretne primere su ubrzo shvatila o čemu se radi. Tada su deca iznela i mišljenje da neverbalna komunikacija nije toliko značajna i da moramo odgovoriti rečima da bi nas neko razumeo. Radionica o neverbalnoj komunikaciji je trebalo da im pokaže da nije uvek tako i da nekada, ako malo bolje upoznamo govor tela i lica, možemo mnogo toga saznati bez ijedne izgovorene reči. Činilo se posebno važnim da se napravi osvrt i na neverbalnu komunikaciju u kontekstu zavođenja u muško-ženskim odnosima, s obzirom na to da su devojčice i dečaci počeli da se zaljubljuju. Jedan od ciljeva radionice bio je i da doprinese preveniranju seksualnog zlostavljanja, tako što će ukazati na neprimerene dodire, poglede, kontakt sa osobama koje su nam bliske, a baš zbog bliskosti ne možemo da razlučimo je li to primereno ili nije.

Uvodna aktivnost je bila igra za zagrevanje i opuštanje „Muzičke stolice“. Nakon što su se deca opustila uz njima omiljenu aktivnost, usledilo je učenje o neverbalnoj komunikaciji. Aktivnost „Spari emociju sa izrazom lica“ je bila sledeća. Edukator deli učesnike u dve grupe. Prva polovina dobija papiriće na kojima se nalaze izrazi lica, a druga papiriće

na kojima su napisani nazivi različitih emocija. Potrebno je da učesnici nađu svoje parnjake, tj. da spare emociju sa facijalnom ekspresijom. Nakon toga, sledi diskusija o tim emocijama vođena pitanjima: da li i u kojim situacijama doživljavamo svaku od tih emocija; da li se prikazane emocije mogu iskazati nekim drugim neverbalnim pokazateljima. U ovom delu radionice, deca su pokazala da vrlo dobro prepoznaju osnovne emocije, ali je bilo puno nedoumica oko povezivanja i imenovanja složenih emocija. Ovaj deo ih je lepo zagrejao i napravio uvod u edukativni deo radionice.

U ovom delu, trebalo je da daju odgovore na nekoliko ključnih pitanja: šta je neverbalna komunikacija; koliko je ona bitna u svakodnevnoj komunikaciji; koje delove ljudskog tela zapažamo prilikom uočavanja neverbalnih znakova i poruka. Iz ovog edukativnog dela, proizašla je aktivnost koja je zapravo pokazala značaj neverbalne komunikacije i njenu nadmoć nad verbalnom, kroz sledeći primer: edukator 1 pita edukatora 2: „Kako se osećaš?“ Edukator 2 odgovara, smušeno, pognute glave, s tužnim izrazom lica: „Dobro sam, ja sam uvek dobro“. Nakon primera, usledila je diskusija. Ova aktivnost je pokazala da naše reči nekada nisu u skladu sa našim emocijama i neverbalnim ispoljavanjem. Vrlo često će nam neko reći da je dobro, a da zapravo nije tako. Zato je potrebno pratiti neverbalne znake – stav tela, pogled, facijalnu ekspresiju, pa i tonalitet prilikom izgovaranja, jer se tu nalaze pravi odgovori. Deci je bilo jako zanimljivo da uoče ove razlike.

Naredna aktivnost je bila „Osećanja u kapici“. Volonteri su pre radionice pripremili situacije u kojima se određene osobe nalaze i u kojima doživljavaju određena osećanja. Sve situacije su bile zapisane na papirićima koji su bili savijeni i ubačeni u kapice. Učesnici izvlače po jednu situaciju i imaju zadatak da neverbalno što bolje predstavljaju ostalim učesnicima kako se oseća osoba opisana na papiriću koji su izvukli. Ostali prate i na listi neverbalnog ponašanja koju su dobili na početku, čekiraju šta su sve uočili i primetili. Sledi diskusija i upoznavanje učesnika sa terminom saosećanja (empatije) sa drugim osobama i njihovim osećanjima. Empatija je deci opisana kao „stavljanje u tuđe cipele“. Voditelji su napomenuli deci da je u aktivnosti demonstriranja osećanja osobe opisane na papiriću, bilo neophodno saosećanje sa tom osobom da bi dobro

„odglumili“ zadatu emociju. Deca su pažljivo pratila sva predstavljanja i uz pomoć volontera čekirala koje neverbalne pokazatelje uočavaju. Nisu mogla uvek jasno da razluče gde bi šta svrstali, ali uz pomoć volontera su ovladali razlikovanjem emocija. Bilo je zanimljivo gledati ih i kako predstavljaju emocije. Trudili su se da što vernije prikažu ono što su izvukli. Bilo je dece koja nisu umela da predstave određene emocije, pa im je bila potrebna pomoć, odnosno navođenje pitanjima da li su nekada bila u situaciji da se ona sama ili neko drugi oseća tako. Ako ni to ne bi pomoglo, volonter ili edukator bi navodili situacije koje mogu da isprovociraju tu emociju, sa ciljem da se dete poveže sa emocijom i pokuša da je odglumi. Većina je tada uspevala. Ako ni tada nije bilo uspeha, onda bi volonter zajedno sa detetom odglumio emociju.

Sledeća aktivnost je bila tumačenje značenja gestova u različitim kulturama; edukator predstavlja određene gestove i govori kako se oni tumače u različitim kulturama uz pomoć učesnika. Posle gestova koje je edukator spremio, voditelji su podsticali učesnike na promišljanje o nekim gestovima koji se možda koriste samo u njihovoj kulturi, šta oni znače itd. Ovo je bio jako interesatnan deo za sve učesnike. Razmenjeno je dosta iskustava o gestovima i njihovoj važnosti u različitim kulturama. Skrenuta je pažnja na to da isti gestovi mogu značiti suprotne stvari u različitim kulturama i da treba toga biti svestan.

Učesnici su uživali i u aktivnosti nazvanoj „Rukovanje“. Edukator je zadao instrukciju učesnicima da se rukuju sa osobom do sebe. Nakon toga, usledila je diskusija o tome šta možemo da pomislimo i kakvu sliku možemo da stvorimo o osobi na osnovu toga kakvo je bilo rukovanje sa njom. Iz aktivnosti „Rukovanje“ proizašla je diskusija o predrasudama i stereotipima koji utiču na tumačenje neverbalnih znakova. Na primer, sedimo u kaficu i posmatramo mladića za susednim stolom. Ne znamo ništa o njemu, ali uočavamo da su mu pokreti „ženstveni“. Šta mislimo o njemu? Deca su bila sklona da sude na osnovu fizičkog izgleda, odevanja, ponašanja itd. Dalji razgovor je bio usmeren na razbijanje predrasuda, uz pomoć primera koje su navodili voditelji, ali i učesnici radionice.

Usledilo je odigravanje nekih situacija u kojima je trebalo uočiti i protumačiti potencijalno preteće znake neverbalne komunikacije, sa

kojima se možemo sresti u svakodnevnom životu. Odigrane su sledeće dve situacije:

- *Situacija 1:* devojčica od 12 godina sedi u blizini muškarca od 25 godina. On joj šalje neverbalne znake, flertuje sa njom, zavodi je (pohotno gledanje, pokušaj dodirivanja kolena, približavanje...).
- *Situacija 2:* dečak od 14 godina nalazi se u društvu starijih muškaraca koji koriste alkohol. Neverbalno odaju znake uživanja i svojim neverbalnim pokazateljima pozivaju ga da se pridruži.

Kako deca ne bi bila izložena ovim provokativnim situacijama, volonteri i edukatori su ih odglumili, prateći reakcije dece. Nakon odigravanja, vođen je razgovor sa decom o tome kako tumače prikazane situacije i kako bi trebalo reagovati. Bilo im je neprijatno, ali su se svi složili sa tim koja ponašanja su neprikladna i kako treba reagovati na njih. Devojčice su odgovorile da bi se sklonile od takvog muškarca i izašle iz takve situacije, a dečaci kako se ne bi pridružili društvu koje bi ih pozivalo na ovakve radnje.

Na kraju, izvršena je evaluacija radionice tako što su deca crtanjem facijalnih ekspresija na stikerima izrazila svoja osećanja i mišljenje o radionici. Sva prisutna deca su aktivno učestvovala u ovoj radionici i po njihovim evaluacijama i komentarima može se zaključiti da su dosta toga korisnog poneli sa nje.

Radionica o odgovornosti, brizi i prevenciji nasilja prema životinjama³

Jedan od ciljeva aktivnosti koje se realizuju u Društvenom centru je razvijanje odnosa razumevanja, poštovanja i poverenja. Ponekad dete samoinicijativno priđe volonterima ili edukatoru i požali se na neki problem koji ga muči ili skrene pažnju na neprimereno ponašanje nekog svog vršnjaka ili grupe. Ukoliko se radi o problemu koji zahteva dalju reakciju, koordinator projekta i saradnici angažovani u Društvenom

³ Radionica je preuzeta iz priručnika „Građansko vaspitanje za treći razred osnovne škole“ <http://www.mpn.gov.rs/prirucnici-za-gradjansko-vaspitanje/> (pristupljeno januara 2020. godine) i prilagođena

centru razmatraju kako bi mogli da reaguju, odnosno šta bi mogli da preduzmu. Tako je radionica o odgovornosti, brizi i prevenciji nasilja prema životinjama organizovana nakon dobijanja informacije da manja grupa dece zlostavlja životinje.

Cilj radionice bio je buđenje empatije kod dece, sprečavanje i prevencija nasilja nad životinjama, uspostavljanje odnosa odgovornosti i brige prema životinjama, kao i motivisanje dece da menjaju svoje ponašanje.

Prva aktivnost počela je tako što je volonter deci pročitao priču o psu:

Goran je Gocin stariji brat. Često ostaju sami kod kuće. Jednog dana odluče da izađu u park. Goca primeti crnog psa kako im trči u susret. Rasplače se: „Bato, bato, ja se jako bojim. Pas trči prema nama! Joj!“ „Ma neće ti ništa! Ja sam tu!“ - Goran prigrlji sestru. Utom pas priđe sasvim blizu sestri. Goran šutne psa. Pas tužno zacvili i otkotrlja se u stranu. Zatim dojuri dečak, pesnicom udari Gorana u obraz uz glasne povike: „Jesi li ti normalan? Zašto udaraš moga psa?!“

Usledio je rad u malim grupama. Deca su podeljena u dve grupe. Grupa „Goran“ imala je zadatak da objasni zašto je Goran tako postupio, da proceni da li je fer to što je uradio, da da predlog kako je mogao drugačije da postupi. Grupa „Dečak“ imala je zadatak da objasni zašto je dečak tako postupio, da li je fer to što je uradio, da da predlog kako je mogao drugačije da postupi.

Zatim je svaka grupa izvestila o svom viđenju situacije, što je bio povod za diskusiju u kojoj su učestvovali svi učesnici radionice. Obe grupe su objasnile postupke dvojice dečaka (da je Goran želeo da zaštiti sestru i da je dečak želeo da zaštiti psa), ali su se složili da niko od njih nije postupio fer. Smatrali su da su obojica mogli drugačije da reaguju (da psa samo malo uplaše, da mu viknu, ali da ga ne udaraju, kao i da dečak nije trebalo da udari Gorana, već da ga pita zašto je to uradio, u čemu je problem, da traži da mu se izvini). Međutim, u obema grupama je bilo i nekoliko dece koja su opravdavala šutiranje psa, tome se smejala i podržavala nasilje. To je bilo zabrinjavajuće.

Diskusija u velikoj grupi bila je vođena pitanjima o tome da li učesnici radionice znaju za neke primere nasilja prema životinjama u

svom okruženju, šta misle o tome, zašto se to dešava, šta oni mogu da urade da to spreče. Skoro sva deca su rekla da su videla puno primera zlostavljanja životinja. Na radionici je bilo prisutno i nekoliko dece za koju su dobijene informacije da zlostavljaju životinje. Na početku diskusije su se stidljivo smejala, a kako se diskusija nastavljala, sve su manje govorili, a onda i ućutali i slušali. Voditelji su objasnili da ne žele nikoga da osuđuju, već da je ovo prilika da svi nauče pravilno ponašanje prema životinjama i razviju saosećanje za životinje. Objasnili su zbog čega nije u redu zlostavljati i mučiti životinje i zašto su životinje značajne za čoveka. Naveli su primer psa i mačke. Ukoliko lepo čuvamo psa, uvek će nas obavestiti svojim lajanjem da li neko ulazi u dvorište. Mačke love glodare i štetočine i na taj način nas štite od zaraze. Više koristi imamo ukoliko brinemo o životinjama. Voditelji su informisali decu i da postoji zakon o zaštiti životinja, zbog čega bi ukoliko neko prijavi nasilje, nasilnik mogao da snosi posledice. Na pitanje šta oni mogu da urade da spreče nasilje nad životinjama, deca su rekla da mogu oni lično da pokušaju da spreče nasilnike, što su mnogi od njih već pokušavali i radili; mogu da obaveste starije; mogu da prijave saradnicima Društvenog centra koji bi mogli da reaguju na odgovarajući način; kao i da pozovu policiju.

U sledećem koraku, volonter je deci pročitao lekcije koje možemo naučiti od psa, uz objašnjenje da je to tekst koji je jedan ljubitelj pasa napisao posmatrajući njihovo ponašanje:

„Nikad ne propusti priliku da se veselo istrčiš. Kad se oni koje voliš pojave na vratima trči da ih veselo pozdraviš. Protegni se pre nego što ustaneš. Jedi sa zadovoljstvom i slaću. Budi odan. Traži pažnju kad ti treba. Kad je toplo, pij dosta vode i potraži hlad. Kad si srećan, pokaži to celim telom. Kad te grde, nemoj da se ljutiš, nego budi miran.“

Tokom čitanja teksta deca su se osmehivala kada bi prepoznala ponašanje svojih ljubimaca. Nakon pročitanoog teksta, deca su iznosila svoje utiske, kao i da li se slažu da ove lekcije možemo naučiti od pasa. Svi su se složili i naveli šta su oni naučili od svojih ljubimaca i životinja: da budu dobri čuvari svoje kuće i porodice; da se šunjaju vrlo tiho; kako oraspoložiti svoje ukućane i drugare...

Na kraju radionice deca su saopštila da im je bilo interesantno i složila su se da su naučila i nove stvari. Radionica ih je podstakla da

razmišljaju o tome koliko lekcija zapravo mogu naučiti od svojih ljubimaca i koliko su životinje značajne za čoveka. Radionica je završena dogovorom učesnika da će čuvati životinje i nikako ih neće zlostavljati.

Radionica o higijeni i zdravim navikama

Radionica o higijeni i merama prevencije organizovana je nakon proglašenja pandemije usled pojave zarazne bolesti COVID-19 i registrovanog prvog slučaja zaraze u našoj zemlji. Sa decom je vođen razgovor o značaju i pravilnom održavanju higijene, uključujući i zašto, kada i kako se pravilno peru ruke, a zatim se prešlo na razgovor o posebnim merama prevencije radi zaštite od novog virusa. U završnom delu, deca su izrađivala zaštitne maske od ubrusa. Deca su uglavnom bila upoznata sa merama prevencije, jer se o tome govorilo u školi i u njihovim porodicama, ali ih se nisu pridržavali u potpunosti. Najzanimljiviji deo radionice bio je upravo onaj kada su pravili maske za lice. Takođe, poslednjih dana pred proglašenje epidemije, praktikovan je čest boravak napolju i razgovor o simptomima i merama prevencije, a one su primenjivane tokom boravka u centru (često pranje ruku, dezinfikovanje kvaka, stolova i drugih radnih površina).

Cilj ove radionice bio je jačanje pozitivnih higijenskih navika koje doprinose očuvanju zdravlja i prevenciji bolesti.

Uvodna aktivnost za ovu radionicu bila je igra „*Ruke glava*“ koju su deca odigrala u dvorištu. Svi su stali u krug, a jedno dete u centar kruga i ono baca loptu ka nekome iz kruga. Bacajući loptu, izgovara „ruke“ ili „glava“. Ukoliko kaže „ruke“, dete mora da vrati loptu rukama i obrnuto. Nakon završene igre, svi su oprali i dezinfikovali ruke i ušli u Društveni centar gde su nastavili sa daljim aktivnostima.

Sedeći u krugu, učesnici radionice su razgovarali o tome šta je lična higijena i zašto je važna. Voditelji su uključivali decu u razgovor tako što su im postavljali pitanja vezana za higijenu. Tako su svi zajedno odredili šta čini ličnu higijenu: higijena ruku i tela, higijena ishrane, higijena odeće i obuće, higijena prostora u kome živimo. Što se tiče higijene ruku i tela, deca su navela da ona uključuje: pravilno pranje ruku (što su i demonstrirali i učili), pranje ruku pre i posle jela, nakon igre napolju, kada se vratimo iz kupovine, kada stignemo kući..., kupanje, tuširanje, umi-

vanje, pranje kose, pranje zuba, pranje nogu, pranje genitalija. U vezi sa higijenom ishrane, deca su navodila da treba redovno jesti zdrav obrok i svaki plod voća ili povrća pre obroka treba dobro oprati. Kada je reč o higijeni odeće i obuće, učesnici su se složili da ona podrazumeva da redovno treba prati svoju odeću i čistiti i nositi obuću u skladu sa vremenskim uslovima.

Potom je sa decom vođen razgovor o važnosti higijene. Voditelji su objasnili da nas higijena štiti od raznih bolesti, bakterija, virusa, gljivica. Pošto se radionica održavala na početku epidemije virusa Korona, posebna pažnja posvećena je uputstvima kako treba da se ponašamo dok traje epidemija: kako pravilno peremo ruke, šta radimo prilikom kivanja i kašljanja (kivanje i kašljanje u maramicu koju odmah treba baciti ili kivanje u lakat) i da komunikacija sa ljudima treba da bude na odstojanju, bez prisnog kontakta, grljenja i ljubljenja. Iz razgovora se moglo primetiti da su deca već dobro upućena šta treba raditi i koje su mere zaštite od Korona virusa. Isto tako, bilo im je jasno i šta je lična higijena i zašto je ona značajna. Zapravo, većina njih je već formirala pozitivne higijenske navike, a oni koji nisu – aktivno su učestvovali i naučili nove stvari.

Na kraju su učesnici radionice pravili zaštitne maske od papirnih ubrusa i tankog kanapa. Voditelj je pokazao jedan primer kako napraviti masku od ovih materijala (presaviti papirni ubrus kao harmoniku, za krajeve privezati komade kanapa i na kraju, kada se maska postavi na lice, kanapi se vežu tako da budu zategnuti onoliko koliko je potrebno da maska čvrsto stoji). Deci je podeljen materijal i svako od dece je trebalo da napravi masku za sebe. Bilo je zanimljivo i svi su se lepo snašli. Cilj je bio da se kroz igru kod dece podigne svest o značaju nošenja zaštitne maske u vreme pandemije.

Na kraju radionice deca su saopštila da su zadovoljna radionicom, dopala im se saradnja i to što je sve proteklo u prijatnoj atmosferi. Svima je bilo jasno koliko je značajno da poštuju sva pravila održavanja lične higijene, ne samo u vreme epidemije.

Odlazak u bioskop

Obrazovne aktivnosti sa decom, osim u školi i Društvenom centru, organizovane su i u okruženju. Edukativne posete ustanovama kulture, privrednim subjektima, izleti u prirodu zabavni su deci, jer se odvijaju van učionice i u autentičnom okruženju. To je dobar način učenja koji deca ne doživljavaju kao nametanje.

Tokom zimskog raspusta, organizovali smo odlazak u bioskop. Od same najave, deca su pokazala veliko interesovanje i radovala su se ovoj poseti. Mnogi od njih nemaju često priliku da gledaju filmove u bioskopu, pa je tog dana vladala praznična atmosfera – deca su se lepo obukla, pričala su o tome kako izgleda kada se gleda film na velikom platnu, kako je uređena bioskopska sala, ali i o tome šta će kupiti i poneti za osveženje kako bi gledanje filma bilo još prijatnije. Pre rezervacije ulaznica, deca su dobila priliku da sama odaberu film koji žele da gledaju. U Društvenom centru smo gledali trejlere prigodnih filmova koji su bili u ponudi, a deca su se glasanjem odlučila za onaj koji im se najviše dopao. Pre odlaska u bioskop, sa decom je vođen razgovor o pravilima ponašanja u pozorištu i bioskopu, kao i u gradskom prevozu. U samom bioskopu, ali i na putu do tamo, takođe smo se podsećali i pričali o kulturnom i učtivom ponašanju i razgovaranju na javnim mestima. Deca znaju kako se treba ponašati u ovim prilikama, a neki, koji idu prvi put, naučili su da ne treba da se kasni na projekciju, da se isključi ton na mobilnom telefonu, da se ne razgovara i ne komentariše (glasno) i da se ne smeta drugima, da se ne šuška hranom i ne ostavlja smeće za sobom, da se ne šeta i izlazi tokom projekcije, a ova pravila, uglavnom, svi su poštovali. Nakon projekcije sa decom je vođen razgovor o odgledanom filmu i tom prilikom su provereni njihovi utisci i doživljaj.

Pored toga što je odlazak u bioskop, osim za zabavu, poslužio za podsećanje i učenje bontona, ovakav vid aktivnosti doprinosi socijalizaciji. Adekvatno odabran sadržaj može pomoći emocionalnom razvoju deteta, kao i sticanju pozitivnih oblika ponašanja.

Umesto zaključka: 3S – strpljenje, saradnja i sreća

Volontiranje me je naučilo da budem mnogo strpljivija nego što sam ranije bila, tj. da shvatim da je za svaku promenu potrebno mnogo vremena i mnogo upornosti i strpljenja, da rezultati ne mogu da se vide preko noći. Što se tiče saradnje, naučila sam da sa decom moramo da ostvarimo saradnički odnos, tj. da im najpre budemo prijatelji, a ne da se postavimo kao neko ko zna bolje od njih. Na kraju, što se tiče sreće, naučila sam da nemaju sva deca iste sposobnosti, ali da je nesumnjivo svako dete najsrećnije kada mu se pruži prilika da uradi ono što može i ume.

*Katarina Mitrović, volonterka – studentkinja pedagogije na
Filozofskom fakultetu u Nišu*

UČIMO SA DECOM
Primeri dobre prakse u radu sa decom u okviru projekta
„Nastavnici i studenti-volonteri za
bolje obrazovne ishode romske dece“

Izdavač: Grupa za decu i mlade „Indigo“
Uroša Predića 8, Niš, Srbija
indigo@indigo.org.rs

Za izdavača: Tamara Simonović, izvršna direktorka

Autori:
Tamara Simonović
Nataša Mladenović
Nikola Pavlović
Tamara Gašić
Nikola Blagojević
Katarina Mitrović
Miljan Okiljević
Kristina Đorđević
Miona Bogdanović
Slavica Ilić
Jovana Đokić
Jana Salijević
Tamara Trajković
Anđela Grozdanović
Ajša Alić
Aleksandra Azirović
Prof. dr Gordana Đigić

Lektor/korektor: Tamara Simonović

Fotografije: Grupa za decu i mlade „Indigo“, uz saglasnost dece i roditelja

Štampa: PUNTA

Tiraž: 200

ISBN 978-86-900848-1-4

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

37(=214.58)

UČIMO sa decom : primeri dobre prakse u radu sa decom u okviru projekta
"Nastavnici i studenti-volonteri za bolje obrazovne ishode romske dece" /
autori Tamara Simonović ... [et al.]. - Niš : Grupa za decu i mlade "Indigo", 2020
(Niš : Punta). - 78 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 200.

ISBN 978-86-900848-1-4

1. Симоновић, Тамара, 1972- [autor]
а) Образовање -- Роми

COBISS.SR-ID 18403593

